

Statshistoria

Gunnar Björning

SVERIGES RIKES LAG

UTGIVET AV
OLLE HÖGLUND

1993

Boksidan

Innehållsförteckning

Hur dagens nationer kom till.....	3
Befolkningsutveckling.....	11
Den långa vägen till dagens politiska system.....	17
Statens inkomster.....	21
Tullar.....	26
Valuta.....	30
Statens utgifter.....	33
Försvar.....	35
Statlig utbildning.....	36
Sociala skyddssystem.....	36
Statlig infrastruktur.....	38
Rättsväsende.....	38

Copyright: Förlaget Boksidan 2011
Box 558
146 33 Tullinge

Statshistoria, ISBN-nummer: 978-91-86199-55-5

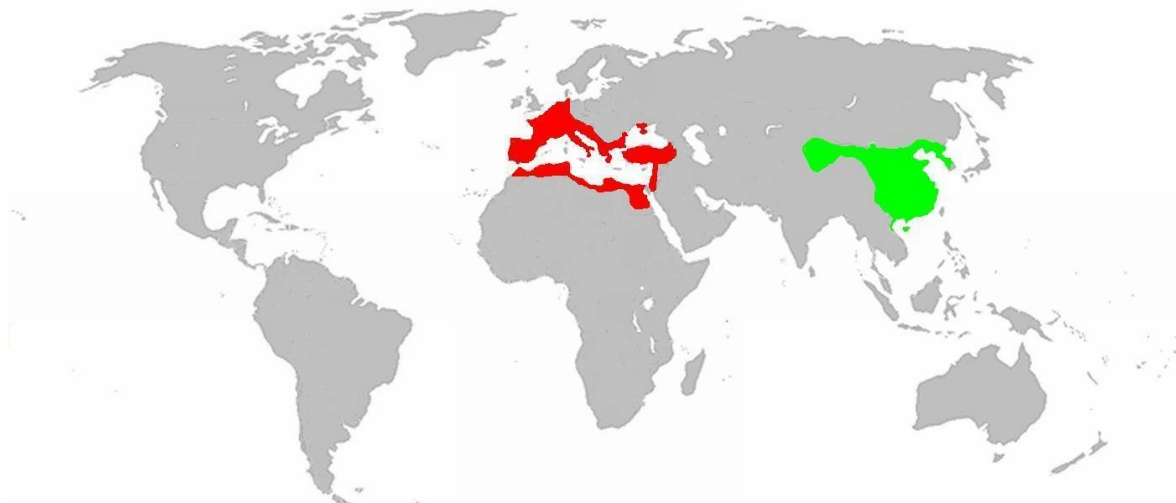
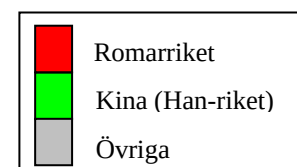
Du får gärna kopiera denna bok, men sätt då in 5 kronor per kopia på Boksidans plusgirokonto: 199 84 51-7, eller bankgirokonto: 5459-3074. Skriv på inbetalningen att det gäller boken "Statshistoria". Du är också välkommen att besöka vår hemsida www.boksidan.com.

Hur dagens nationer kom till

Motsatsen till samhällsystem är att alla individer sköter sig helt själva från födseln intill döden. Det har aldrig funnits i mänsklighetens historia och det är inte ens givet i faunan. Möjligen finns det bland mikroskopiska djur som bakterier, en del fiskarter och insekter som flugor. Alla djur som tar hand om sin avkomma, däremot, har system för att tillse att de får mat och de avdelar resurser för att försvara barnen emot fiender. Flocklevande köttätare som hundar delar på bytet enligt något visst system där ledaren bestämmer. En del djur, som myror och bin, har till och med system där olika individer föds till olika uppgifter.

De ekonomiska system som finns i faunan förefaller, till skillnad ifrån våra system, utvecklas väldigt lite över tiden. Det kan bero på att djuren saknar händer eller har för liten hjärna. Det kan också bero på att de inte har lika stora behov av utveckling som vi människor har. Vi har så lite pälss att vi behöver kläder för att skydda oss emot sol och kyla, vi behöver verktyg för att döda många av de djur som vi vill äta och vår avkomma kräver längre tid från det att de föds till dess att de klarar sig själva. Det senare har dels den effekten att den tid som vi måste organisera oss och avdela resurser för barnens skull är längre än för djur, förut kanske elefanter. Och dels har det effekten att det kostar mer för oss att skapa en "färdig" individ, vilket gör att vi antagligen genom alla tider varit mindre villiga än djur att offra någon individ.

Troligen började vi människor för länge sedan att, liksom bina, specialisera oss för flockens bästa. Några jagade, andra plockade frukter och någon tilldelades uppgiften att fördela arbetet på ett klokt sätt. Med tiden blev flockarna större och med det specialiserades sysslorna ytterligare. Flockarna enades, mer eller mindre frivilligt, med andra flockar (byar) och underordnade sig gemensamma ledare, som garanterade något mått av försvar emot andra grupper av flockar. Alla som erbjöd tjänster åt de andra, i synnerhet ledaren och de som beskyddade de övriga, tog betalt för detta och med tiden hamnade mänskligheten i ett ekonomiskt och socialt system som är ungefär detsamma som idag. Några av de kanske viktigaste händelserna i formandet av dagens flockar (stater) beskrivs nedan.

Figur 1. De mest organiserade stora rikena år 0. Romarriket växte under åren 340–270 före vår tideräkning (FVT) från att bara omfatta staden Rom till att omfatta majoriteten av den Italienska halvön. Därefter växte det

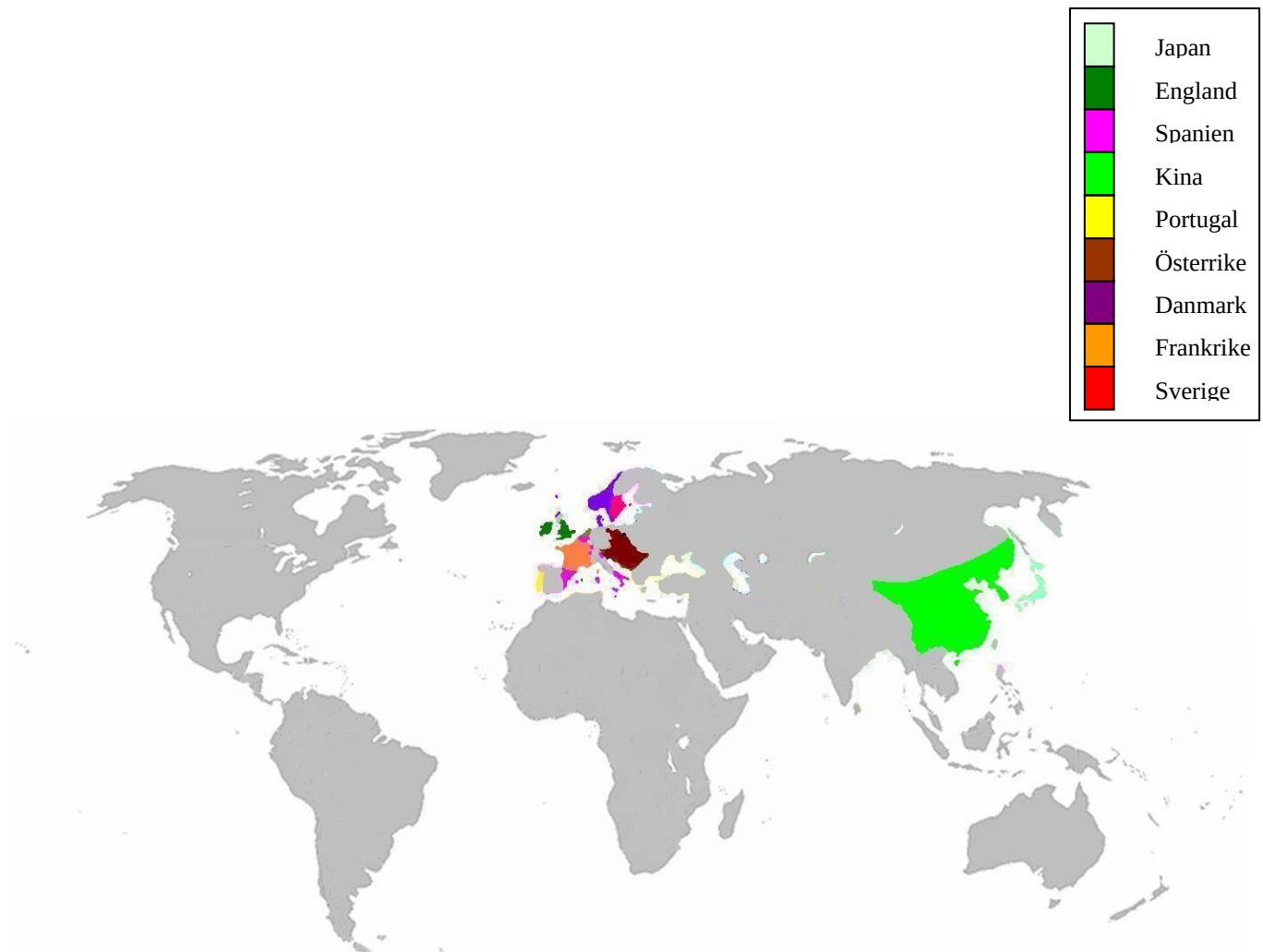
ytterligare, genom diverse krig, och omfattade strax före år 0 alla kuster runt medelhavet. Sin största utbredning nådde det under Trajanus år 117. I vissa områden hade medborgarna fullt romerskt medborgarskap, i andra var det begränsat, medan de i övriga delar var "bundsförvanter" som i stort sett tilläts sköta sig själva. Kina styrdes sedan 206 FVT av Han-dynastin och kallades därför Han-riket. De ledde en framgångsrik expansionspolitik och det var ungefär 100 år senare ännu större än Romarriket. Utöver Kina fanns i Asien välorganiserade riken i Indien och den sydvästra delen av den arabiska halvön (nuvarande Oman och Jemen).

I Afrika fanns organiserade riken i nuvarande Sudan och Etiopien.

Mayaindianerna hade organiserade kulturer i delar av Mexico och i västra USA samt i Anderna fanns större organiserade kulturer.

500 år senare hade Romarriket minskat till en spillra som bestod av dess tidigare östra delar (Östrom= Grekland, Turkiet, Libanon, Syrien, Jordanien, Israel och Egypten). Östrom bestod ända in på 1400-talet, men gränserna ändrades ofta och under den senare delen kallades det Bysantinska riket. Majoriteten av romarrikets Västeuropeiska städer reducerades eller försvann. Han-riket hade också upphört och i dess ställe fanns tre rivaliserande kinesiska riken. För övrigt fanns på 500-talet organiserade riken i bland annat nuvarande Iran och Irak (Sassandinska riket), Indien samt Japan.

Ungefär år 700 anlades de första Nordamerikanska städerna i Mississippidalen.

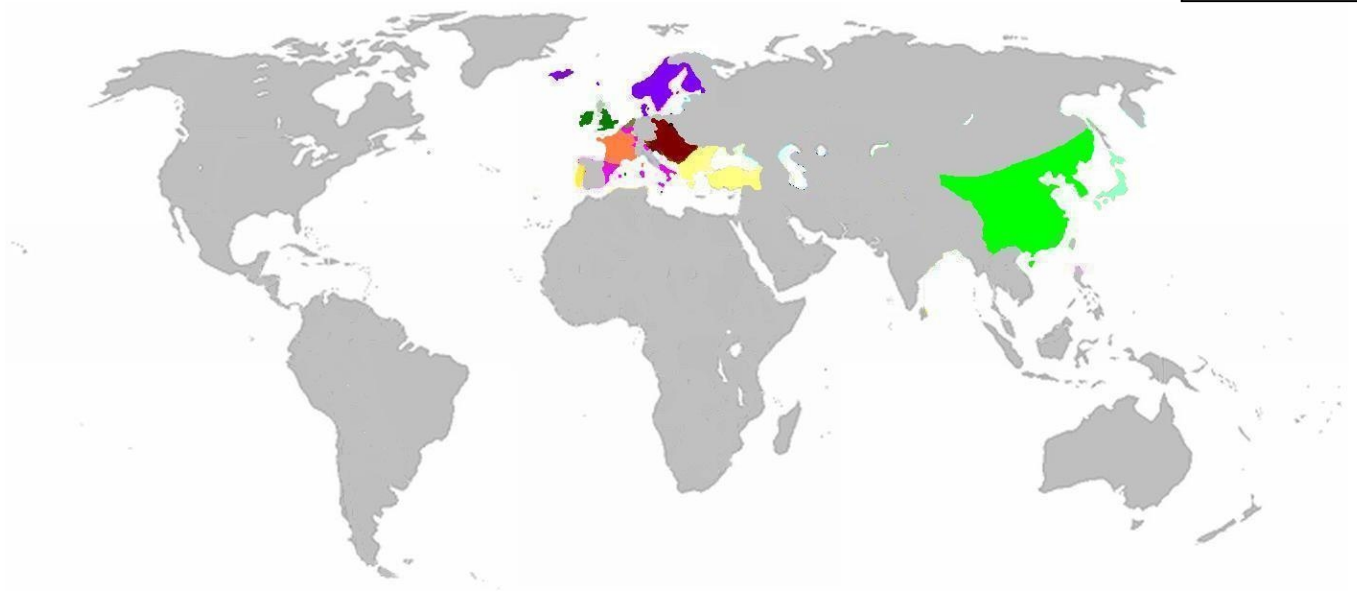
Figur 2. De större riken som i någorlunda ordnad form existerade år 1000 och fortfarande gör det, samt dessas ungefärliga dåtida omfattning. Utöver dessa större riken tillkommer Etiopien, vars dåvarande omfattning jag inte känner till.

Staden Timbuktu (i det centralafrikanska landet Mali) grundades år 1100.

År 1255 blev Prag och Stockholm städer.

I nuvarande Peru expanderade inkafolket sitt imperium och i Centralamerika expanderade aztekerna. Aztekerna var jordbrukare och de levde i västra Mexico men i början på 1300-talet tvingades de flytta till det som numera är Mexico City på två sankt öar i Texcosjön. Staden byggdes av sten och anslöts till fastlandet med en mängd broar. Området omkring staden torrlades och det blev bördiga marker som gav så stora skördar att befolkningen kunde öka rejält och till och med nära en yrkesarmé. Denna, och en del andra amerikanska kulturer, var således byggnadstekniskt sett relativt högtstående. Men de kunde inte smälta järn och utöver inkaindianerna (som använde bronsföremål) användes metaller enbart för utsmyckning. De saknade även hjulfordon samt drag-, rid- och lastdjur (utöver att lamor användes som lastdjur i Peru).

	Japan
	England
	Spanien
	Kina
	Portugal
	Turkiet
	Österrike
	Frankrike
	Danmark

Figur 3. De större riken som i någorlunda ordnad form existerade år 1400 och fortfarande gör det (exklusive Etiopien och Thailand, vars dåvarande omfattning jag inte känner till), samt dessas ungefärliga dåtida omfattning. År 1400 fanns inte Sverige eftersom vi var i "union" med Danmark, mellan 1389-1521.

Peking grundades på 1400-talet och blev landets huvudstad.

Portugiserna och spanjorerna började på 1400-talet att utforska världen. Dessa utforskningar berodde på ett antal faktorer, antagligen framför allt att:

- Portugiserna hade utvecklat en typ av goda oceanseglare (karaveler).
- Deras ekonomier var beroende av guld- och silvervaluta, men låg tillgång på metallerna hade försatt dem och många andra europeiska länder i en lågkonjunktur.
- Handelsvägarna till Indien kontrollerades av Osmanska riket och de spärrade vägen för andra nationer (först var det kryddor och siden som lockade Européerna, senare började de även importera bomullstyger och mattor, parfym, tobak samt basvaror som ris salt och vete).

Dessa utforskningar ledde dels till att spanjoren Christopher Columbus 1492 nådde Amerika och dels till att Portugiserna seglade längs Afrikas kust på jakt efter en vattenväg till Indien. Portugiserna inrättade kustkolonier för att säkerställa proviantförsörjningen längs vägen och för att skaffa slavar (men det inre av kontinenten förblev outforskad av västerlänningar tills 1800-talet). Ansträngningarna ledde sedermera till Portugisiska handelsstationer i Indien.

1480 gjorde storhertigdömet Moskva sig fria från mongolerna, som vid den tiden behärskade stora landområden i bland annat nuvarande Ryssland. Staden blev centrum för det nya riket Ryssland och det expanderade kraftigt långt in på 1900-talet.

Den europeiska handeln med slavar ifrån Afrika inleddes officiellt år 1496.

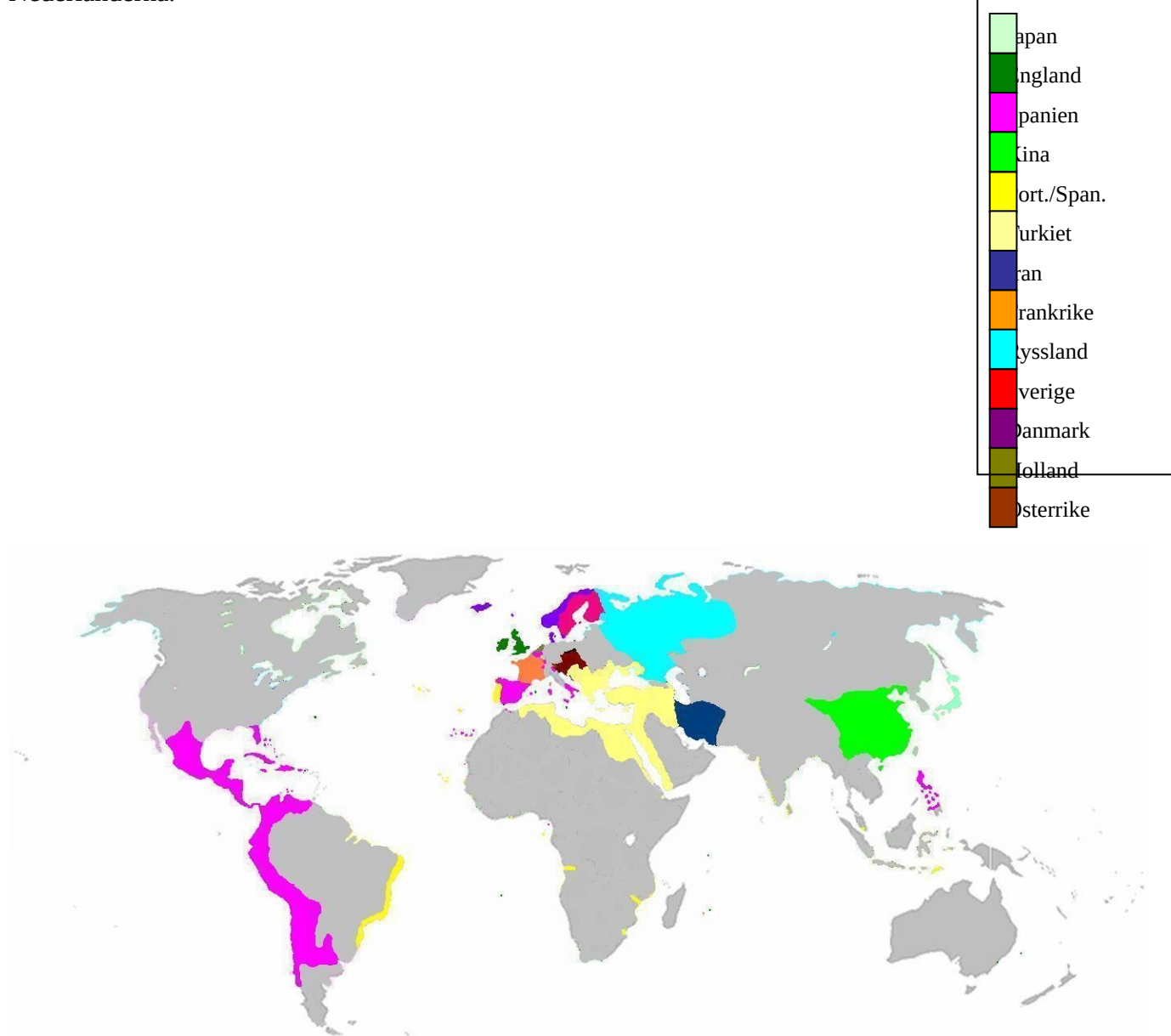
Samma år grundar spanjorerna den första staden i den nya världen, i och med anläggandet av Santo Domingo, som numera är huvudstad i Dominikanska republiken.

Ungefär 1520 slogs aztekernas rike ut av spanjorerna. Tio år senare slog de även ut inkafolket. Därmed kunde spanjorerna lägga beslag på indianernas produktion av guld och silver, vilket gjorde Spanien rikt och mäktigt. Den främsta källan till silver var en gruva i Anderna som år 1570 hade en befolkning som var nära nog lika stor som den i Paris (120.000 personer).

År 1532 var startpunkten för den första permanenta portugisiska bosättningen i Brasilien.

I mitten på 1500-talet övertog slavar positionen som den viktigaste Afrikanska exportvaran ifrån guldet.

Engelska, Franska och Nederländska erövrare tog öar i Karibiska havet från spanjorerna (en del hade spanjorerna redan tömt på folk för att få slavar till sina projekt och på andra hade de dött av sjukdomar). På det Nordamerikanska fastlandet startade engelsmännen tidigt bosättningar i Virginia och New England, fransmännen gjorde detsamma i Quebec och Louisiana och holländarna i vad de kallade Nya Nederländerna.

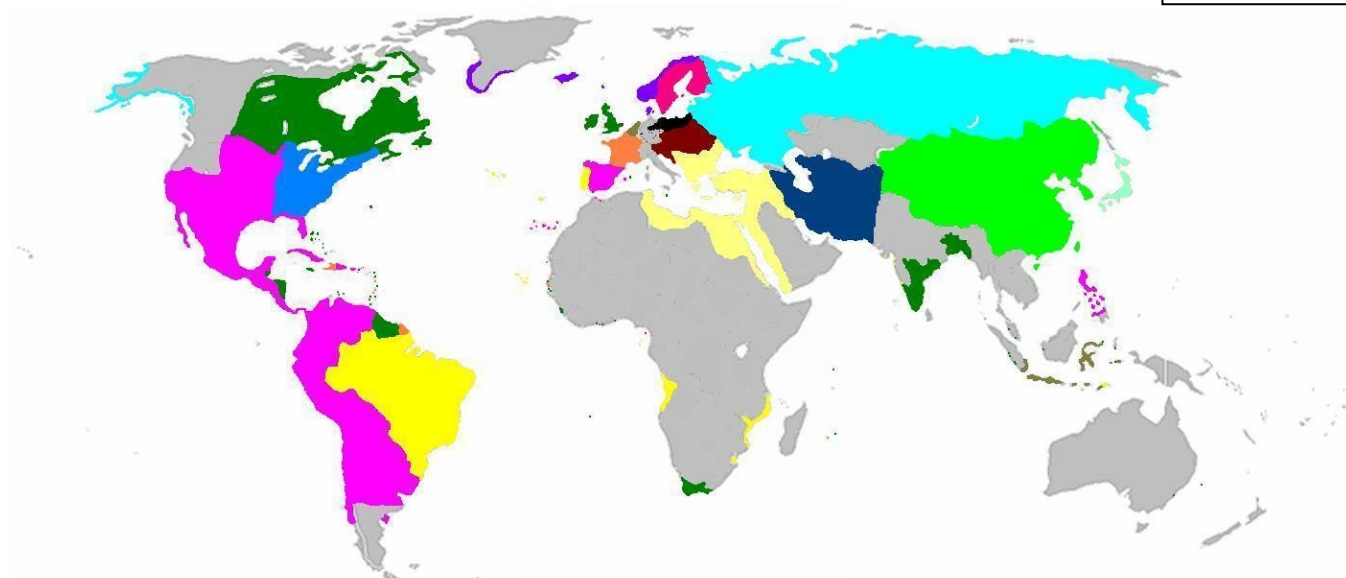
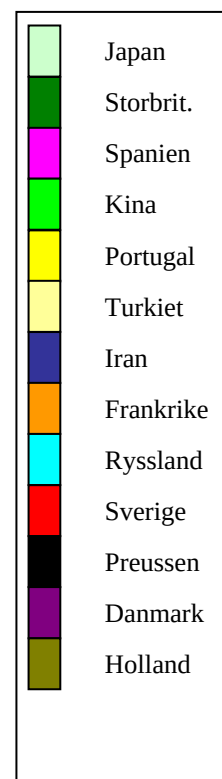
Figur 4. De större riken som i någorlunda ordnad form existerade år 1600 och fortfarande gör det (exklusive Etiopien och Thailand), samt dessas ungefärliga dåtida omfattning.

Efter engelsmännen seger över den spanska armadan år 1588 bröt de den portugisiska och spanska dominansen på haven. 1612 bröt de även monopollet på handel med Indien genom att det engelska ostindiska kompaniet¹ besegrade portugiserna i Indien.

Men det var Holländarna som dominerade den ostindiska handeln under 1600-talet. För de byggde enkla långa och smala segelfartyg med gott om lastutrymme och de kunde segla långa sträckor utan att gå till hamn. Fast både engelsmännen och holländarna anlade på 1600-talet handelsstationer i Indien.

I början av 1700-talet valde engelsmännen och skottarna att slå sig samman till en nation (Storbritannien) och de tog täten i den fortsatta kolonialiseringen. Men även Kina expanderade och la under sig Mongoliet, Tibet och Nepal.

¹. Den tidiga västerländska kolonialiseringen drevs som halvoffentliga/halvprivata företag. Columbus resa till Amerika finansierades av italienska investerare och de tidiga engelska, franska och nederländska kolonialisatörerna var privata företag (handelskompanier, typ ostindiska kompaniet).

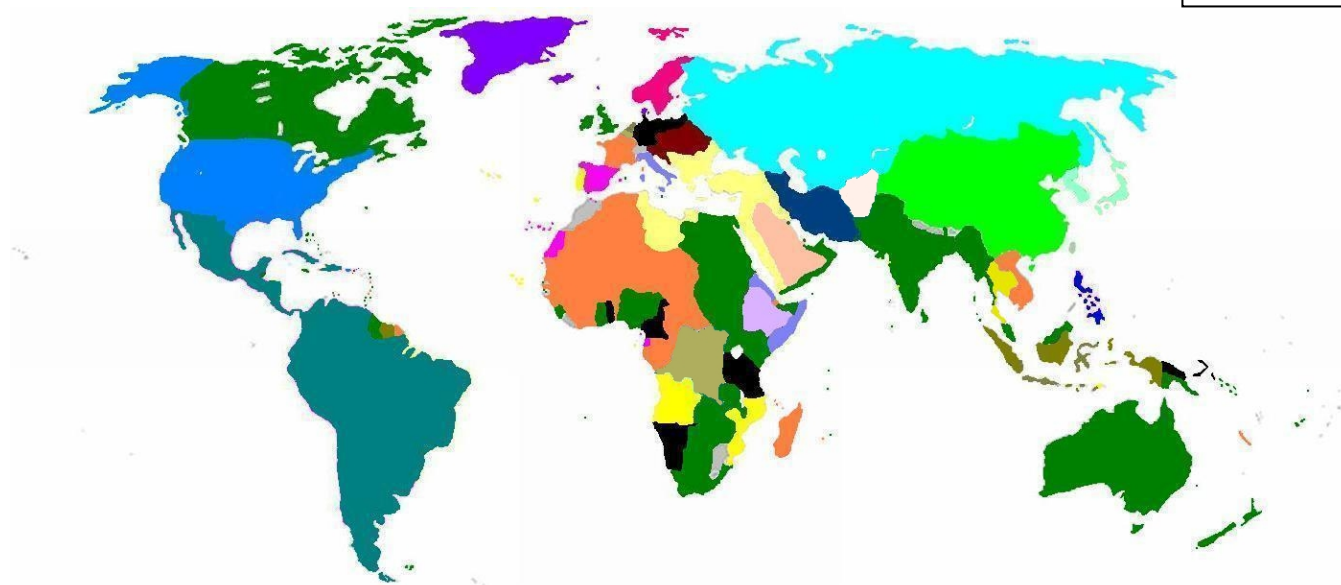
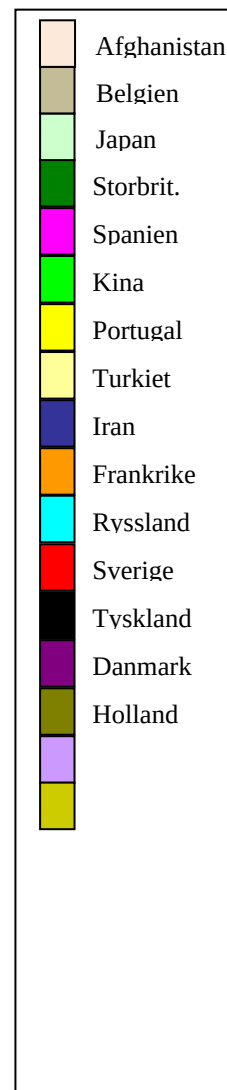
Figur 5. De större riken som i någorlunda ordnad form existerade år 1800 och fortfarande gör det (exklusive Etiopien och Thailand), samt dessas ungefärliga dåtida omfattning.

Vid slutet av 1700-talet hade mer än 12 miljoner slavar fraktats ifrån Afrika till Amerika. Slavarna tillfångatogs av lokala härskare och såldes till europeiska handelsmän. I utbyte fick härskarna bomull, koppar, järn, tenn, konjak och glassmycken.

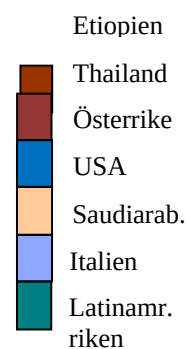
1834 avskaffas slaveriet i hela det brittiska imperiet.

År 1864 avskaffades fångtransporterna till Australien.

Figur 6. De större riken som existerade år 1900 och fortfarande gör det, samt dessas ungefärliga dåtida omfattning.

Som synes i figur 6 var en stor del av världen år 1900 kontrollerad av europeiska kolonialmakter. Och majoriteten av dagens länder fanns inte över huvud taget, eftersom av alla cirka 188 helt självständiga suveräna stater som fanns år 2000 har 102 tillkommit efter 1959 (tabell 1).

Tabell 1. När de länder som fanns år 2000 blev helt självständiga och organiserade stater (bortsett ifrån kortare ockupationer under t ex 2:a världskriget) och vad området var innan dess.

Land	Självst.	Vad det var innan självständigheten
Afghanistan	1700-tal	Del av ömsom Osmanska/Persiska riket - 1700-talet
Albanien	1913	Del av Osmanska riket 1300/1400-tal -1878, därefter delat på flera stater
Algeriet	1962	Fransk koloni 1830-1962
Andorra	819	Del av Frankrike
Angola	1975	Portugisisk koloni 1491-1975
Antigua och Barbuda	1981	Brittisk koloni/protektorat 1667-1981
Argentina	1810	Spansk koloni 1527-1816
Armenien	1991	Osmanska riket 1500-tal-1800-tal, Ryssland 1882-1918, Sovjet 1920-1991
Australien	typ 1945	Brittisk koloni som gradvis friades från 1901-1986
Azerbajdzjan	1991	Persien 1500-tal-1813, Ryssland 1813-1918, Sovjet 1920-1991
Bahamas	1973	Brittisk koloni/protektorat 1792-1973
Bahrain	1971	Persiskt ?-1521, portugisiskt 1521-1602, Persiskt 1602-1783. brittiskt 1861-1971
Bangladesh	1971	Brittisk koloni/protektorat ?-1947, Pakistan 1947-1971
Barbados	1966	Brittisk koloni/protektorat 1627-1966
Belgien	1831	Olika överhöghet, delat på Holland och Frankrike ?-1831
Belize	1981	Brittisk koloni/protektorat ?-1981
Benin	1960	Fransk koloni 1851/93-1960
Bhutan	19??	Brittiskt protektorat 1910-?
Bolivia	1825	Spansk koloni 1500-tal-1825
Bosnien-Hercegovina	1995	Osmanska riket 1463 -1878, Österrike 1878-1918, förbund med grannstaterna 1918-1991
Botswana	1966	Brittisk koloni/protektorat 1885-1966
Brasilien	1822	Portugisisk koloni 1532-1822
Brunei	1983	Brittisk koloni/protektorat 1890-1983
Bulgarien	1878	Osmanska riket 1300/1400-tal-1878
Burkina fasso	1960	Fransk koloni 1896-1960
Burma	1948	Brittisk koloni/protektorat 1890-1948
Burundi	1962	Tysk koloni 1890-1919, Belgisk koloni 1919-1962
Centralafrikanska rep.	1960	Fransk koloni 1884-1960
Chile	1818	Spansk koloni 1500-tal-1818
Colombia	1830	Spansk koloni ca 1500-1819 , Gran colombia 1819-1930
Costa Rica	1839 (typ)	Spansk koloni 1540-1821, Mexico 1822-1823, federation m grannstater 1824-1839 + 1897-1898
Cypern	1960	Brittisk koloni/protektorat 1878-1960
Danmark	ca 985	Diverse småriken
Dem Rep Kongo	1960	Belgisk koloni 1885-1960
Djibuti	1977	Fransk koloni 1884-1977
Dominica	1978	Brittisk koloni/protektorat 1763-1978
Dominikanska rep.	1844	Spansk koloni 1500-tal-1821, Haiti 1821-1844
Ecuador	1830	Spansk koloni 1500-tal-1819, 1819-1930 Gran colombia
Egypten	1922	Osmanska riket 1500-tal-1882, brittisk koloni 1882-1922
Ekvatorialguinea	1968	Spansk koloni 1843-1968
El Salvador	1838	Spansk koloni 1520-tal-1821, Mexico, federation m grannstater 1821-1838
Elfenbenskusten	1960	Fransk koloni 1842/82-1960
Eritrea	1994	Italiensk koloni 1889-1941, brittisk administration 1941-1952, Etiopien 1952-1994
Estland	1991	Sverige 1561-1721, Ryssland 1721-1920, fritt 1920-1944, Sovjet 1944-1991
Etiopien	300-talet	Fanns från 300-talet, sönderföll på 1700-talet, enades igen 1853
Fiji	1970	Brittisk koloni/protektorat från slutet av 1800-talet-1970
Filippinerna	1946	Spansk koloni 1500-tal-1898, Amerikansk koloni 1898-1943
Finland	1917	Sverige 1249-1809, Ryssland 1809-1917
Frankrike	843	Varierande tillhörighet -843
Förbundsrepubliken Jugoslavien	1992/2006	Österrike 1300-tal-1918, Jugoslavien (i olika former) 1918-1992, förbund Serbien och Montenegro 1992-2006
Förenade arabemiraten	1971	Brittisk koloni/protektorat 1892-1971
Gabon	1960	Fransk koloni 1884-1960
Gambia	1965	Brittisk koloni/protektorat 1843-1965
Georgien	1991	Ryssland 1700-tal-1918, Sovjet 1921-1991
Ghana	1957	Brittisk koloni/protektorat 1901-1957
Grekland	1830	Osmanska riket 1300/1400-tal-1830
Grenada	1974	Brittisk koloni/protektorat ?-1974
Guatemala	1847	Spansk koloni 1523/42-1821, federation m grannstater 1821-1847
Guinea	1958	Fransk koloni 1843-1958
Guinea-bissau	1974	Portugisisk koloni 1886-1974
Guyana	1966	Brittisk koloni/protektorat 1831 -1966
Haiti	1804	Spansk koloni 1500-tal-1697, fransk koloni 1697-1804, USA 1915-1934
Honduras	1838	1524-1821 Spansk koloni, 1821-1838 federation m grannstater
Indien	1947	Brittisk koloni/protektorat ?-1947 (+ ett antal portugisiska & franska handelsstationer som blev fria senare)
Indonesien	1954	Nederländsk koloni 1850-1949

Tabell 1. Fortsättning.

Land	Självst.	Vad det var innan självständigheten
Irak	1932	Osmanska riket 1534-1918, Brittisk koloni/protektorat 1918-1932
Iran	1500-tal	Turkiskt följt av mongoliskt
Irland	typ 1937	Union med Storbritannien 1801-1937/49
Island	1944	Norge 1262-1389, Danmark 1389-1944
Israel	1948	Osmanska riket 1500-tal-1920, brittisk koloni/protektorat 1920-48
Italien	1861	Smårika -1861
Jamaica	1962	Brittisk koloni/protektorat 1655-1962
Japan	500-tal	Smårika
Jemen	1990	Sydvien: brittiskt 1800-tal-1967, Nordvien: Osmanskt 1800-tal-1918, enat 1990
Jordanien	1946	Osmanska riket 1500-tal-1920, brittisk koloni/protektorat 1920-46
Kambodja	1954	Fransk koloni 1863-1954
Kamerun	1960	Tysk koloni 1884-1919, fransk koloni 1919-1960
Kanada	typ 1949	Brittisk koloni/protektorat från 1600-talet som successivt avvecklades till 1982
Kap Verde	1975	Portugisisk koloni 1456-1975
Kazakstan	1991	Ryssland/Sovjet 1731-1991
Kenya	1963	Brittisk koloni/protektorat 1898-1963
Kina	före år 0	Kina har i olika funnits i över 2000 år
Kirgizistan	1991	Ryssland/Sovjet 1800-talet-1991
Kiribati	1979	Brittisk koloni/protektorat 1892-1979
Komorererna	1975	Fransk koloni 1841/86-1975
Kongo	1960	Portugisisk koloni 1400-tal -1891, fransk koloni 1891-1960
Kroatien	1991	Österrike 1700-tal-1918, olika förbund med grannstaterna 1918-1991
Kuba	1909	Spansk koloni 1500-tal-1902, USA kontrollerat 1902-1909
Kuwait	1961	Osmanska riket 1700-tal-1899, brittisk koloni/protektorat 1899-1961
Laos	1954	Fransk koloni ?-1954
Lesotho	1966	Brittisk koloni/protektorat 1868-1966
Lettland	1991	Sverige 1629-1709, Ryssland 1709-1920, fritt 1920-1944, Sovjet 1944-1991
Libanon	1943	Osmanska riket 1500-tal-1920, brittisk koloni/protektorat 1920-43
Liberia	1847	Portugisisk koloni (kustområdet)1461-1847
Libyen	1951	Osmanska riket 1500-tal-1911, Italiensk koloni 1911-1941, brittisk administration 1941-1952
Lichtenstein	1866	Förbund med andra Tyska furstendömen -1866
Litauen	1990	Union med Polen 1500-tal-1795, Ryssland 1795-1918, fritt 1918-1944, Sovjet 1944-1990
Luxemburg	1866	Varierande tillhörighet, senast Tyska förbundet 1815-1866
Madagaskar	1960	Fransk koloni 1643-1960
Makedonien	1991	Osmanska riket 1300-tal -1913, delat på Serbien och Bulgarien 1913-1918, olika förbund med grannstaterna 1918-1991
Malawi	1964	Brittisk koloni/protektorat 1891- 1953, Centralafrikanska federationen 1953-1963
Malaysia	1957	Portugisisk kolon 1500-tal-1800-tal, Brittisk koloni/protektorat 1800-tal-1957/63
Maldiverna	1965	Brittisk koloni/protektorat 1887-1965
Mali	1960	Fransk koloni 1893/1904-1960
Malta	1964	Brittisk koloni/protektorat 1815-1964
Marocko	1956	Fransk koloni 1912-1956
Mauritanien	1960	Fransk koloni ?-1960
Mauritius	1968	Nederländskt 1598-1715, Franskt 1715-1810, Brittiskt 1810-1968
Mexico	1821	Spansk koloni 1519-1821
Mocambique	1975	Portugisisk koloni 1505-1975
Moldavien	1991	RysslandSovjet 1794-1991
Mongoliet	1990-talet	Kina 1600-talet-1911, Ryskt lydrke 1921-1990-talet
Namibia	1990	Tysk koloni 1888-1919, Sydafrika/Storbritannien 1920-1990
Nauru	1968	Tysk koloni 1885-1919, Australien/Storbritannien 1919-1968
Nederländerna	1579	Varierande tillhörighet, senast Spanien
Nepal	1911	Kontrollerat av Kina -1911
Nicaragua	1839	Spansk koloni 1524-1823, 1823-1839 federation m grannstater
Niger	1960	Fransk koloni 1899/1912-1960
Nigeria	1960	Brittisk koloni/protektorat 1861/1900-1960
Nordkorea	1948	Japansk koloni 1895-1945, Sovjet administrerat 1945-1948
Norge	1905	Danmark 1389-1810, Sverige 1810-1905
Nya Zeeland	19??	Brittisk koloni/protektorat 1840-?
Oman	1971	Osmanska riket 1659-1741, brittisk koloni/protektorat 1891-1971
Pakistan	1971	Brittisk koloni/protektorat ? -1947
Palau	1994	Spanskt 1800-tal-1899, Tyskt 1899-1914, Japanskt 1914-1944, USA 1944-1994
Panama	1978	ca 1500-1821 Spansk koloni, 1821-1903 Colombia, Amerikanskt protektorat 1903-1978
Papua Nya Guinea	1975	Australiskt/brittiskt koloni/protektorat 1919-1975
Paraguay	1811	Spansk koloni 1500-tal-1811
Peru	1821	Spansk koloni 1500-tal-1821
Polen	1918	Under lång tid fritt därefter delat mellan Ryssland, Presussen (Tyskland) och Österrike 1795-1918
Portugal	1128	Överhögheten varierade över tid, fritt 1128-1580, Spanien 1580-1640
Qatar	1971	Osmanska riket 1872-1916, brittisk koloni/protektorat 1916-1971
Rumänien	1881	Osmanska riket 1400-tal-1700-tal, Ryssland 1700-tal-1881
Rwanda	1962	Tysk koloni 1890-1919, belgisk koloni 1919-1962

Tabell 1. Fortsättning.

Land	Självst.	Vad det var innan självständigheten
Ryssland	1480	Den gyllende horden (mongolisk stat) 1226-1480/1502
S:t Christopher och Nevis	1983	Brittisk koloni/protektorat 1623-1983
Saint Lucia	1979	Brittisk koloni/protektorat 1814-1979
S:t Vincent & Grenadinerna	1979	Brittisk koloni/protektorat 1763-1979
Salomonöarna	1978	Brittisk koloni/protektorat 1890-talet-1978
Samoa	1961	Tysk koloni 1900-1914, Nya Zeeland 1914-1961
São Tomé och Príncipe	1975	Portugisisk koloni 1483-1975
Saudiarabien	-	Har aldrig varit kolonialiserat eller ockuperat, men befolkades länge "bara" av nomadfolk
Schweiz	1291	Del av Tysk-romerska riket - 1291
Senegal	1960	Fransk koloni 1637/1889-1960
Seychellerna	1976	Brittisk koloni/protektorat 1814-1976
Sierra Leone	1961	Brittisk koloni/protektorat 1787-1961
Singapore	1963	Brittisk koloni/protektorat 1819-1963
Slovakien	1993	Ungern 800-tal-1918, Tjeckoslovakien 1918-1939, Tjeckoslovakien 1945-1993
Slovenien	1991	Österrike 1300-tal-1918, olika förbund med grannstaterna 1918-1991
Somalia	1960	Italiensk koloni 1881-1960
Spanien	1479	Delat på flera herrar
Sri Lanka	1948	Brittisk koloni/protektorat ?-1948
Storbritannien	400-talet	Del av romariket -400-talet, därefter England, Storbritannien från 1707
Sudan	1956	Brittisk koloni/protektorat 1899-1956
Surinam	1975	Nederländsk koloni 1600-tal-1975
Sverige	1521	Danmark 1389-1521
Swaziland	1958	Brittisk koloni/protektorat 1903-1958
Sydafrika	19??	Brittisk koloni/protektorat 1814/1902-?
Sydkorea	1948	Japansk koloni 1895-1945, USA administrerat 1945-1948
Syrien	1944	Osmanska riket 1500-tal-1920, fransk koloni/protektorat 1920-1944
Tadzjikistan	1991	RysslandSovjet ?-1991
Taiwan	1945	Del av Kina -1945
Tanzania	1961	Tysk koloni 1890-1919, brittisk koloni/protektorat 1919-1961
Tchad	1960	Fransk koloni 1884-1960
Thailand	1300-talet	Vet ej
Tjeckiska republiken	1993	Österrike 1500-tal-1918, Tjeckoslovakien 1918-1939, Tyskland 1939-1945, Tjeck-sl. 1945-1993
Togo	1960	Tysk koloni 1894-1919, brittisk koloni/protektorat 1919-1960
Tonga	1970	Brittisk koloni/protektorat 1900-1970
Trinidad & Tobago	1962	Brittisk koloni/protektorat 1802-1962
Tunisien	1956	Fransk koloni 1881-1956
Turkiet	ca 1300	Sprunget ur Osmanska/Ottomanska riket ca 1300-1923
Turkmenistan	1991	RysslandSovjet 1884-1991
Tuvalu	1978	Brittisk koloni/protektorat början av 1900-talet-1978
Tyskland	1871	Småriken
Uganda	1962	Brittisk koloni/protektorat 1890/94-1962
Ukraina	1991	Ryssland/Sovjet 1700-talet -1991
Ungern	1918	Delat på Österrike och det Osmanska riket -1699, del av Österrike 1699-1918
Uruguay	1828	Spansk koloni 1600-tal-1814, Brasilien 1821-1828
USA	1776	Brittisk koloni/protektorat -1776
Uzbekistan	1991	RysslandSovjet 1800-tal-1991
Vanuatu	1980	Fransk och Brittisk koloni 1800-tal-1980
Venezuela	1830	Spansk koloni 1500-1819 , Gran colombia 1819-1930
Vietnam	1954	Fransk koloni 1885-1954
Vitryssland	1991	RysslandSovjet 1700-tal-1991
Västsahara	1979	Spansk koloni 1884-1975, Marocko + Mauretanien 1975-1979, stora delar ännu ockuperade av Marocko
Zambia	1964	Brittisk koloni/protektorat 1924-1953, Centralafrikanska federationen 1953-1964
Zimbabwe	1980	Brittisk koloni/protektorat 1888-1980
Österrike	996	Se nedan

En väldigt förvirrande del av den europeiska statshistorien är förhållandet mellan alla de centraleuropeiska småstaterna, det Tysk-romerska riket, Österrike, Österrike-Ungern, och den Habsburgska monarkin (Habsburgska riket).

Tysk-romerska riket existerade från slutet av 900-talet och det innefattade då det var som störst: Tyskland, Österrike, Slovenien, Schweiz, Belgien, Nederländerna, Luxemburg, Tjeckien, delar av östra Frankrike, norra Italien och Kroatien samt västra och norra Polen. Men det var egentligen inget rike utan en lös federation mellan ett antal furstendömen, med viss gemensam lagstiftning och en gemensam kejsare. Det olika furstarna träffades och fattade gemensamma beslut i en riksdag som oftast hölls i nuvarande Bayern. Kejsaren var sedan 1400-talet, alltid av den Österrikiska ätten Habsburg.

Riket upplöstes formellt 1806 och en del av furstendömena organiserade sig i stället i Rhenförbundet. Och den tysk-romerske kejsaren valde att kalla sig kejsare av Österrike. Inte heller Österrike var ett land. Istället utgjordes Österrike av en federation mellan olika hertigdömen, grevskap och kungariken. Därtill bildade man en union med Ungern under åren 1867–1918. Men trots det anses landet Österrike vara ifrån 996.

Befolkningsutveckling

År 0 fanns det kanske 300 miljoner människor i världen, varav ungefär 100^2 miljoner bodde i någon av de två mest organiserade staterna Romarriket eller Kina (Han-riket). Övriga relativt tätbefolkade områden var nuvarande Iran och Irak (säg 15 miljoner) och Indien (kanske 40 miljoner). Som synes i diagram 1 och i viss mån diagram 2, hände inte så mycket med jordens befolkning förrän på 1800-talet och framför allt under andra hälften av 1900-talet. I de "gamla" länderna, i synnerhet de som ligger i Europa, har dock den senare ökningen varit ganska liten. Ty av de 56 helt självständiga stater som fanns 1926 och som ännu finns kvar har 22 haft en ökning om mindre än 1,5 gånger mellan 1950 och 2000 (grönt i tabell 2, gult = 1,5-3, rött = >3 ggr ökning) och 21 av dessa ligger i Europa. Emedan av alla cirka 188 helt självständiga suveräna stater som fanns 2000 är det bara 34 vars befolkning inte växt mer än 1,5 gånger under samma period (tabell 3).

Diagram 1. Estimat av världens befolkning 0-2000.

Siffrorna är givetvis väldigt osäkra, men det mest intressanta är hur liten ökningen var mellan år 0 och 1000, samt tappet på 1300-talet³, och den markanta ökningen under 1900-talet.

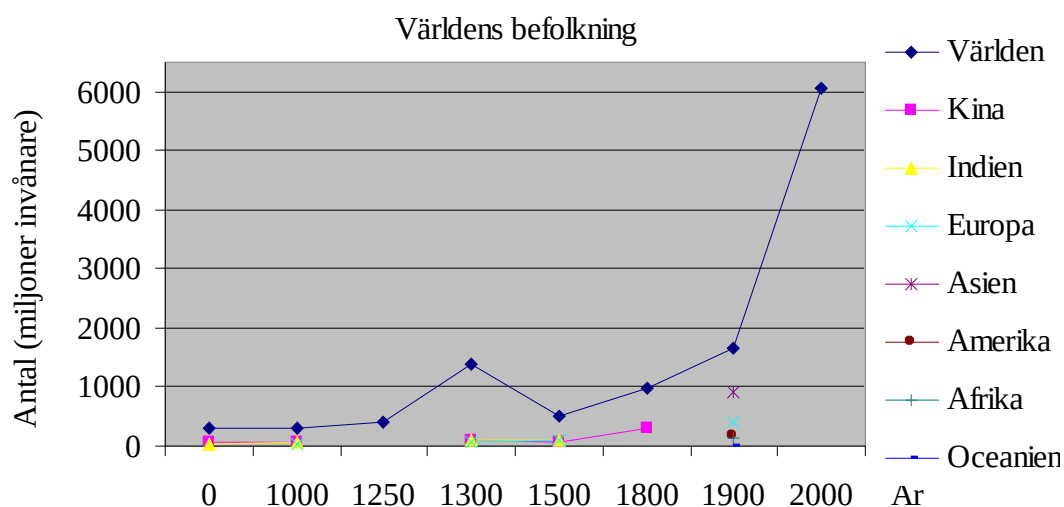
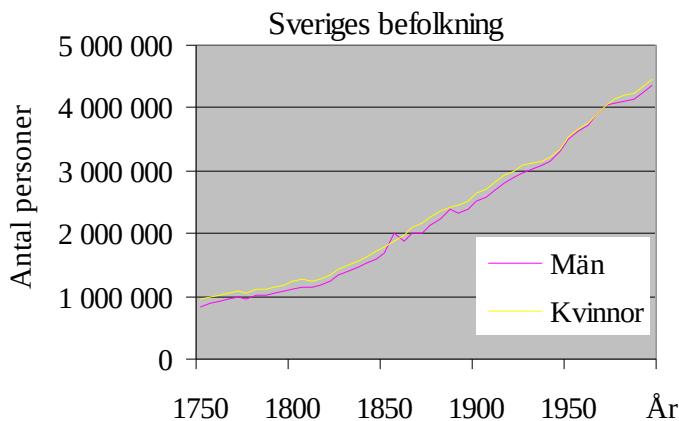

Diagram 2. Sveriges befolkning 1750-2000⁴.

Befolkningen ökade med över 1,6 miljoner personer mellan 1850-1900, trots att många svenskar utvandrade till USA. Det beror på att långt fler överlevde till reproduktiv ålder, tack vare bättre sjukvård och mer mat (se Teknikhistoria). Samtidigt som de fortfarande avlade ungefär lika många barn som förr.

- ². När Romarriket var som störst, ca år 100, innefattade det, utöver det som är markerat i figur 1, även England. Då bodde där omkring 50 miljoner människor. I Kina gjordes en folkräkning år 2, som visade att där bodde mer än 57 miljoner människor.
- ³. På 1200-talet uppkom en allvarlig sjukdom i Indien, vid Himalayas fot. Den kallades sedermera för digerdöden och spred sig över världen. I mitten av 1300-talet härjade den i Asien, Europa och Nordafrika. Inom två år från det första fallet i Europa hade 1/3 av hela Europas befolkning dött. Symptomen var svarta bloddrypande svullnader, svåra smärtor och till sist döden. Den berodde på parasiter i magen på råttor och människor. Men eftersom man trodde att den spreds av katter och hundar dödade man dessa, vilket ytterligare bidrog till sjukdomens spridning.
- ⁴. Informationen kommer från kyrkböckerna, vari födselar och dödsfall noterades av prästen. Dessa data sammanställdes av kyrkan och sändes 1750-1756 till Kanslikollegium, 1756-1858 Tabellkommissionen, 1858-Statistiska Centralbyrån (men numera är det Skatteverket som insamlar datan). Trots att Sverige har den äldsta ännu pågående statistiken på detta område finns det inte säkra data från tidigare än 1750.

Tabell 2. Yta och befolkning i de länder som var helt självständiga⁵ stater cirka 1926, enligt Tidens kalender 1927 samt befolkningsdata för 1950 och 2000 från FN:s hemsida www.globalis.se.

Dåvarande landsnamn	Yta (km ²)	Invånare (miljoner)	Invånare/ytenet (pers./km ²)	Folkmängd 1950 (miljoner)	Folkmängd 2000 (miljoner)	Folkmängd 2000/1950
Abessinien (Etiopien)	900.000	9,5	10,56	18,43	69,39	3,76
Afghanistan	650.000	11	16,92	8,15	20,74	2,54
Albanien	30.000	0,85	28,33	1,22	3,08	2,53
Andorra	450	0,005	11,11	0,01	0,07	11,00
Arabien (Saudiarabien m fl)	i. u.	i. u.	i. u.	-	-	-
Argentina	2.790.000	10	3,58	17,15	36,90	2,15
Belgien	30.440	7,8	256,24	8,63	10,19	1,18
Bolivia	1.590.000	3	1,89	2,71	8,32	3,06
Brasilien	8.511.000	30,6	3,60	53,98	174,16	3,23
Bulgarien	103.100	5,1	49,47	7,25	8,00	1,10
Chile	751.500	3,9	5,19	6,08	15,41	2,53
Colombia	1.283.000	6,6	5,14	12,57	41,68	3,32
Costarica	50.000	0,5	10,00	0,97	3,93	4,07
Danmark	44.300	3,5	79,01	4,27	5,34	1,25
Dominikanska rep.	50.000	0,9	18,00	2,43	8,74	3,60
Ecuador	307.000	2	6,51	3,39	12,31	3,63
Egypten	935.300	14	14,97	21,83	66,53	3,05
Estland	47.550	1,2	25,24	1,10	1,37	1,24
Finland	388.500	3,5	9,01	4,01	5,18	1,29
Frankrike	551.000	40,4	73,32	41,83	59,19	1,41
Grekland	127.000	6,2	48,82	7,57	10,98	1,45
Guatemala	113.000	2	17,70	3,15	11,23	3,57
Honduras	100.250	0,773	7,71	1,49	6,20	4,17
Italien	309.700	40	129,16	47,10	57,69	1,22
Japan	677.400	85	125,48	83,63	127,03	1,52
Jugoslavien	249.000	12,5	50,20	-	-	-
Kina	11.100.000	440	39,64	554,76	1269,96	2,29
Kuba	114.500	3,4	29,69	5,92	11,14	1,88
Lettland	65.800	1,9	28,88	1,95	2,38	1,22
Liberia	95.400	1,75	18,34	0,82	3,07	3,73
Liechtenstein	139	0,012	86,33	0,01	0,03	2,36
Litauen	56.100	2,2	39,22	2,57	3,50	1,36
Luxemburg	2.600	0,275	105,77	0,30	0,44	1,48
Mexico	1.969.000	14,2	7,21	27,74	99,74	3,60
Nederländerna	40.800	7,4	181,37	10,11	15,92	1,57
Nepal	140.000	5,6	40,00	8,64	24,42	2,83
Nicaragua	127.000	0,64	5,04	1,30	5,11	3,94
Norge	323.800	2,8	8,65	3,27	4,49	1,37
Paraguay	253.100	0,8	3,16	1,47	5,35	3,63
Peru	1.355.000	5,5	4,06	7,63	25,66	3,36
Persien (Iran)	1.650.000	5,6	3,39	16,91	66,13	3,91
Polen	388.300	29	74,68	24,82	38,43	1,55
Portugal	92.000	5,6	60,87	8,41	10,23	1,22
Rumänien	294.200	17,5	59,48	16,31	22,14	1,36
Ryssland	21.200.000	140	6,60	102,70	147,42	1,44
Salvador	34.000	1,6	47,06	1,95	6,20	3,18
Schweiz	41.300	4	96,85	4,69	7,26	1,55
Siam (Thailand)	500.000	9,7	19,40	20,61	60,67	2,94
Spanien	505.000	21,9	43,37	28,01	40,23	1,44
Storbritannien	244.800	45,2	184,64	50,62	58,87	1,16
Sverige	448.460	6,1	13,60	7,01	8,87	1,26
Tjeckoslovakien	140.400	14,2	101,14	-	-	-
Turkiet	887.200	12	13,53	21,48	68,16	3,17
Tyska riket	470.700	62,5	132,78	68,38	82,31	1,20
Ungern	92.900	8,4	90,42	9,34	10,21	1,09
Uruguay	186.000	1,6	8,60	2,24	3,32	1,48
USA	8.000.000	114	14,25	157,81	284,86	1,81
Venezuela	1.020.400	3	2,94	5,09	24,40	4,79
Österrike	83.800	6,6	78,76	6,94	8,11	1,17

Tabell 3. Befolkningen i världens helt självständiga⁵ stater år 2000 och dessa områdens befolkning 1950, demokratisk nivå, samt några ekonomiska faktorer, enligt FN:s hemsida www.globalis.se.

Land	Folkmängd 1950 (miljoner)	Folkmängd 2000 (miljoner)	Politiska rättigheter ⁶ (1= "fullständiga")	BNP per invånare 2000	Export ⁷ av varor och tjänster (% av BNP)	Militärutgifter ⁸ (% av BNP)
Afghanistan	8,15	20,74	7			
Albanien	1,22	3,08	4	3 719	19	1,3
Algeriet	8,75	30,51	6	5 327	41	3,8
Andorra	0,01	0,07	1			
Angola	4,15	13,93	6	1 462	90	4,5
Antigua och Barbuda	0,05	0,08	4	10 196	70	
Argentina	17,15	36,90	1	12 095	11	1,2
Armenien	1,35	3,08	4	2 421	23	3,1
Australien	8,22	19,14	1	27 390	20	1,9
Azerbajdzjan	2,90	8,14	6	2 475	39	2,3
Bahamas	0,08	0,30	1	17 055	43	
Bahrain	0,12	0,65	7	15 545	89	4,2
Bangladesh	43,85	139,43	3	1 543	14	1,3
Barbados	0,21	0,29	1		50	
Belgien	8,63	10,19	1	27 659	85	1,3
Belize	0,07	0,25	1	5 682	53	0,9
Benin	2,01	7,23	2	975	15	0,6
Bhutan	0,17	0,56	7	3 685	30	
Bolivia	2,71	8,32	1	2 387	18	2,3
Bosnien-Hercegovina	2,66	3,79	5		30	
Botswana	0,42	1,73	2	8 353	53	3,5
Brasilien	53,98	174,16	3	7 154	10	2
Brunei	0,05	0,33	7		67	3,9
Bulgarien	7,25	8,00	2	6 067	56	2,9
Burkina fasso	3,98	11,88	4	986	9	1,1
Burma	17,16	45,88	7		0	1,8
Burundi	2,46	6,67	6	650	8	8
Centralafrikanska	1,31	3,86	3	1 209	20	
Chile	6,08	15,41	2	9 132	32	3,7
Colombia	12,57	41,68	4	5 974	17	3,1
Costa Rica	0,97	3,93	1	8 170	49	
Cypern	0,49	0,79		19 175	55	3,4
Danmark	4,27	5,34	1	28 956	47	1,6
Demokratiska Republiken Kongo	12,18	50,69	7	602	22	
Djibuti	0,06	0,73	4	1 857	35	4,6
Dominica	0,05	0,07	1	5 677	53	
Dominikanska rep.	2,43	8,74	2	6 395	37	0,9
Ecuador	3,39	12,31	3	3 230	37	1,8
Egypten	21,83	66,53	6	3 527	16	3,3
Ekvatorialguinea	0,23	0,43	7	5 707	99	
El Salvador	1,95	6,20	2	4 597	27	0,8
Elfenbenskusten	2,51	17,05	6	1 589	40	
Eritrea	1,14	3,68	7	1 022	15	24,2
Estland	1,10	1,37	1	9 392	85	1,5
Etiopien	18,43	69,39	5	815	12	4,3
Fiji	0,29	0,80	6	4 994	65	2
Filippinerna	20,00	76,21	2	4 032	55	1
Finland	4,01	5,18	1	26 164	44	1,2
Frankrike	41,83	59,19	1	27 244	29	2,5
Förbundsrep. Jugosl.						
För. arabemiraten	0,07	3,25	6	21 478	73	9,5
Gabon	0,47	1,18	5	5 848	69	1,9
Gambia	0,29	1,38	7	1 631	48	0,6
Georgien	3,53	4,72	4	1 998	23	0,7
Ghana	5,24	20,15	2	1 920	49	0,6
Grekland	7,57	10,98	1	17 057	25	4,1
Grenada	0,08	0,10	1	7 317	55	
Guatemala	3,15	11,23	3	4 048	20	1,1

Tabell 3. Fortsättning.

Land	Folkmängd 1950 (miljoner)	Folkmängd 2000 (miljoner)	Politiska rättigheter ⁶ (1= "fullständiga")	BNP per invånare 2000	Export ⁷ av varor och tjänster (% av BNP)	Militärutgifter ⁸ (% av BNP)
Guinea	2,62	8,20	6	1 972	24	3
Guinea-bissau	0,51	1,37	4	863	32	3,1
Guyana	0,42	0,73	2	3 922	96	
Haiti	3,22	8,57	6	1 619	13	
Honduras	1,49	6,20	3	2 872	54	0,5
Indien	371,86	1 046,24	2	2 364	13	3
Indonesien	79,54	211,69	3	2 905	41	1
Irak	5,34	25,05	7			
Iran	16,91	66,13	6	5 806	23	4
Irland	2,97	3,80	1	29 155	98	0,7
Island	0,14	0,28	1	28 840	34	
Israel	1,26	6,08	1	23 015	37	8,1
Italien	47,10	57,69	1	25 905	27	2
Jamaica	1,40	2,59	2	3 597		0,5
Japan	83,63	127,03	1	25 646	11	1
Jemen	4,32	18,18	5	822	42	5,7
Jordanien	0,47	4,80	4	4 162	42	5,9
Kambodja	4,35	12,78	6	1 730	50	1,8
Kamerun	4,47	15,86	7	1 878	23	1,4
Kanada	13,74	30,69	1	27 503	46	1,2
Kap Verde	0,15	0,45	1	4 555	28	0,8
Kazakstan	6,70	14,95	6	4 345	57	1
Kenya	6,08	31,25	6	1 033	22	1,5
Kina	554,76	1 269,96	7	3 940	23	2
Kirgizistan	1,74	4,95	6	1 497	42	2,3
Kiribati	0,03	0,08	1	4 545	7	
Komorererna	0,17	0,70	6	1 718	17	
Kongo	0,81	3,20	6	1 054	80	1,4
Kroatien	3,85	4,51	2	9 116	42	2,7
Kuba	5,92	11,14	7			
Kuwait	0,15	2,23	4	19 599	56	7,7
Laos	1,52	5,22	7	1 523	30	0,7
Lesotho	0,73	1,89	4	2 625	33	3,4
Lettland	1,95	2,38	1	7 975	42	1
Libanon	1,44	3,77	6	4 301	14	5,4
Liberia	0,82	3,07	5		21	
Libyen	1,03	5,35	7		36	2,9
Lichtenstein	0,01	0,03	1			
Litauen	2,57	3,50	1	8 719	45	1,8
Luxemburg	0,30	0,44	1	50 564	150	0,8
Madagaskar	4,23	16,19	2	844	31	1,4
Makedonien	1,23	2,01	4	6 055	49	6,6
Malawi	2,88	11,62	3	583	26	0,7
Malaysia	6,11	23,27	5	8 573	120	2,1
Maldiverna	0,08	0,27	6		89	
Mali	3,33	10,00	2	785	27	2,3
Malta	0,31	0,39	1	17 635	92	0,7
Marocko	8,95	28,83	5	3 537	28	3,9
Mauritanien	0,69	2,57	6	1 894	46	4,6
Mauritius	0,49	1,19	1	9 677	61	0,2
Mexico	27,74	99,74	2	9 262	31	0,6
Mocambique	6,44	18,19	3	799	18	1,2
Moldavien	2,34	4,15	2	1 358	50	0,4
Mongoliet	0,76	2,47	2	1 523	56	2
Namibia	0,49	1,88	2	5 838	41	2,7
Nauru	0,00	0,01	1			
Nederländerna	10,11	15,92	1	29 993	70	1,5

Tabell 3. Fortsättning.

Land	Folkmängd 1950 (miljoner)	Folkmängd 2000 (miljoner)	Politiska rättigheter ⁶ (1= "fullständiga")	BNP per invånare 2000	Export ⁷ av varor och tjänster (% av BNP)	Militärutgifter ⁸ (% av BNP)
Nepal	8,64	24,42	3	1 325	23	1,2
Nicaragua	1,30	5,11	3	3 131	24	0,7
Niger	2,21	11,12	4	678	18	1,3
Nigeria	33,96	124,77	4	846	54	1,2
Nordkorea	9,74	22,95	7			
Norge	3,27	4,49	1	34 188	47	1,7
Nya Zeeland	1,91	3,85	1	20 412	36	1,1
Oman	0,46	2,40	6	12 608	59	12,2
Pakistan	36,94	144,36	6	1 881	13	4
Palau	0,01	0,02	1		10	
Panama	0,86	2,95	1	6 048	73	
Papua Nya Guinea	1,80	5,38	2	2 343	66	0,8
Paraguay	1,47	5,35	4	4 165	38	1
Peru	7,63	25,66	3	4 724	16	1,7
Polen	24,82	38,43	1	10 772	27	1,9
Portugal	8,41	10,23	1	18 782	30	1,9
Qatar	0,03	0,62	6		67	
Rumänien	16,31	22,14	2	5 894	33	2,5
Rwanda	2,16	8,18	7	931	9	3,4
Ryssland	102,70	147,42	5	7 009	44	4,1
S:t Christopher & Nevis	0,05	0,05	1	11 132	46	
Saint Lucia	0,08	0,15	1	5 897	53	
S:t Vincent & Grenadin.	0,07	0,12	2	5 237	53	
Salomonöarna	0,09	0,42	4	1 908	24	
Samoa	0,08	0,18	2	4 630	34	
Saudiarabien	3,20	20,81	7	13 593	44	11,5
Schweiz	4,69	7,26	1	31 446	46	1
Senegal	2,54	10,33	3	1 428	28	1,4
Seychellerna	0,04	0,08	3	16 681	78	1,8
Sierra Leone	1,94	4,52	4	463	18	3,7
Singapore	1,02	4,02	5	23 594		5
Slovakien	3,46	5,39	1	11 365	71	1,9
Slovenien	1,47	1,98	1	16 836	54	1,3
Somalia	2,26	7,06	6			
Spanien	28,01	40,23	1	22 003	29	1,2
Sri Lanka	7,34	18,71	3	3 443	39	4,3
Storbritannien	50,62	58,87	1	26 476	28	2,4
Sudan	9,19	33,35	7	1 506	15	2,9
Surinam	0,22	0,44	1	5 530	20	
Sverige	7,01	8,87	1	26 583	47	1,8
Swaziland	0,27	1,06	6	4 168	76	1,5
Sydafrika	13,68	45,40	1	8 764	28	1,7
Sydkorea	18,86	46,78	2	16 149	39	2,6
Syrien	3,54	16,51	7	3 162	35	5,3
São Tomé och Príncipe	0,06	0,14	1			
Tadzjikistan	1,53	6,17	6	808	99	1,2
Taiwan			1			
Tanzania	7,65	33,85	4	521	17	1,5
Tchad	2,43	8,47	6	798	17	1,8
Thailand	20,61	60,67	2	6 321	67	1,5
Tjeckiska republiken	8,93	10,22	1	15 450	63	1,9
Togo	1,33	5,40	5	1 358	31	
Tonga	0,05	0,10	5	6 568	15	
Trinidad & Tobago	0,64	1,30	2	9 092	59	
Tunisien	3,53	9,56	6	6 279	45	1,7
Turkiet	21,48	68,16	4	6 471	20	3,7
Turkmenistan	1,21	4,50	7	3 416	96	
Tuvalu	0,01	0,01	1			
Tyskland	68,38	82,31	1	25 789	33	1,5

Tabell 3. Fortsättning.

Land	Folkmängd 1950 (miljoner)	Folkmängd 2000 (miljoner)	Politiska rättigheter ⁶ (1= "fullständiga")	BNP per invånare 2000	Export ⁷ av varor och tjänster (% av BNP)	Militärutgifter ⁸ (% av BNP)
Uganda	5,16	24,69	6	1 167	11	2,3
Ukraina	37,30	48,85	4	4 037	62	2,9
Ungern	9,34	10,21	1	12 977	72	1,8
Uruguay	2,24	3,32	1	8 871	17	1,6
USA	157,81	284,86	1	34 599	11	3,1
Uzbekistan	6,31	24,72	7	1 498	25	0,8
Vanuatu	0,05	0,19	1	3 127	44	
Venezuela	5,09	24,40	3	5 759	30	1,6
Vietnam	27,37	79,09	7	2 040	55	
Vitryssland	7,75	10,05	6	4 803	69	1,4
Västsahara	0,01	0,32				
Zambia	2,41	10,45	5	786	27	
Zimbabwe	2,75	12,66	6	2 499	36	4,2
Österrike	6,94	8,11	1	28 481	46	0,9

⁵ Det fanns både 1926 och 2000 några ytterligare stater såsom San Marino och Vatikanstaten, men de löd i mångt och mycket under någon annan stat som i dessa två fall var Italien.

⁶ FN:s utvärdering av hur många friheter som innevånarna har i förhållande till deklarationen om mänskliga rättigheter. Skalan sträcker sig från 1 (=full politisk frihet) till 7 (=mindre politisk frihet).

⁷ Det sammanlagda värdet av alla varor och tjänster som landet sålt till resten av världen, som en andel av landets BruttoNationalProdukt (BNP, dvs. det totala värdet av alla varor och tjänster som produceras i landet exklusive de som används i produktionen av vara eller tjänst). I tabellen är BNP per invånare omräknat i köpkraftsparitet, vilket är ett mått som neutraliserar skillnader i prisnivå mellan olika länder.

⁸ Landets totala försvarskostnader som andel av landets BNP.

Den långa vägen till dagens politiska system

I det gamla Romarriket fanns efter 500 FVT en folkförsamling, till vilken alla myndiga och fria män hade möjlighet att välja representanter. Romarriket splittrades emellertid runt år 400, när hunnerna anföll Europa och en folkvåg av undanträngda östgoter m fl, vällde in över nuvarande Italien. Den blev visserligen hejdad, men på bekostnad av att romarna tvingades omgruppera stora arméer som annars skyddade gränsen emot norr. Då passade andra germanska stammar (vandaler, alaner och sveber) på att anfalla dessa gränser. Västgoterna, som tidigare levde i samförstånd med Romarna inom deras territorium, följde exemplet och tillfogade romarna stora nederlag på Balkanhalvön.

Därefter följde en period i Västeuropa som kallas folkvandringstiden. Den kännetecknas bland annat av att den tekniska och ekonomiska nivån sjönk samt att nationsgränser och nationstillhörighet spelade mindre roll än i det tidigare Romarriket och i senare riken. Många stammar, som vandaler och östgoter, sopades bort från jordens yta. Andra, som västgoter och burgunder, blev romaniserade. Åter andra förmådde behålla sina riken och sin egenart, såsom frankerna och anglosaxarna.

Under folkvandringstiden blev pengar betydligt mer sällsynta än tidigare. Vilket under den efterföljande mer ordnade perioden (feodalväldets tid) medförde att ekonomiska transaktioner i högre utsträckning skedde i natura. Detta i kombination med att Romarrikets transportsystem raserats gjorde att centralmakten (kungen) fick svårt att få in skatter från avlägsna delar av respektive land. Kungarna lät då enskilda personer styra samt ta in och konsumera skatten i delar av länderna. I gengäld skulle dessa, då kungen så begärde, ställa upp med riddare för att försvara riket. Deras självständiga ställning innebar stor fara för statens enhet och kungens makt. Visserligen fick de svära sin konung evig trohet och lova att alltid bistå honom i krig. Men om kungen valde att ingripa mot en av dem, var han beroende av de övrigas bistånd. Att de utdelade områdena, som från början utdelades på viss tid, snart blev ärftliga minskade ytterligare kungens makt. Och Västeuropa bestod i praktiken av nästan självständiga mindre områden, hertigdömen, grevskap osv.

Som en reaktion emot detta agerade kungarna i flera Europeiska länder mellan 1500-talet och 1700-talet för att få till stånd:

- Nationalstater. I syfte att stärka sin makt försökte de komma bort från den rådande situationen där vanliga medborgare kände sig mer lojala emot lokala höjdare än ledaren i huvudstaden. Ett medel till att nå dit var att byta ut lokala lagar och regler i näringslivet emot dito som var gemensamma för hela riket. Exempelvis infördes i Sverige gemensamma regler för skråväsendet år 1621-22 och gemensamma måttenheter, som det då viktiga längdmåttet aln (ursprungligen längden från armbågen till lillfingerspetsen). Den varierade tidigare något i längd mellan olika delar av landet. År 1605 byggde man en rikslikare för alnen (dvs. en standardaln som skulle gälla i hela Sverige). Senare på 1600-talet beslutade man att en mil skulle vara lika lång överallt i Sverige och att skulle baseras på standard-alnen genom att $1 \text{ mil} = 6.000 \text{ famnar} = 18.000 \text{ alnar} = 36.000 \text{ fot}$ (vilket med dagens mått är 10.688 meter).
- Nationella skyddssystem. Importtullarna höjdes för att "skydda" inhemsk produktion av t ex öl eller kläder. Men detta skydd var, givetvis, även ett sätt att förbättra statens finanser. Även andra medel användes för att uppmuntra inhemsk produktion, med syftet att göra landet självförsörjande på råvaror och livsmedel.
- Fokusering på export. Rikena skulle exportera så mycket som möjligt och importera så lite som möjligt. Och ländernas rikedom mättes i mängden guld och silver. Därför var det önskvärt att få exportvarorna betalda i guld- och silvermynt.

1719 flyttade britterna makten från kungen till riksdagen, där adelsmän och ämbetsmän dominerade.

Nästa steg i utvecklingen emot dagens politiska system var antagligen staten Virginias rättighetsförklaring, som utfärdades i samband med det nordamerikanska frihetskrigets utbrott 1776. Denna förklaring stadfäste bland annat medborgarnas rätt att ändra styret, när detta inte längre gagnade dem.

1789 startade den franska revolutionen. Men monarkin återkom med först Napoleon och därefter kung Ludvig Filip, och med utvecklingen fick den förmögnare medelklassen i högre grad hand om den politiska makten. Missnöjet bland folket ökade tills det 1848 blev revolution igen. Revolutionsexemplet smittade snabbt av sig och framkallade nationella och liberala omstörtningsförsök runt om i Europa. Särskild betydelse fick dessa 1848 års revolutionsrörelser i Berlin, Wien, Rom, Geneve, Warszawa och Budapest. De bestående resultaten blev dock begränsade. I Sverige, exempelvis, var det under hela 1800-talet bara en väldigt liten del av befolkningen som hade rätt att rösta. Bönderna hade visserligen rösträtt. Fast trots att de representerade den största delen av befolkningen hade den inte mer att säga till om än adeln eller prästerna som representerade mindre än 1% av densamma.

År 1866 kom dock en reform som innebar att vi fick en tvåkammarriksdag där rösträtten baserades på inkomst istället för börd och yrke. Sammansättningen i den första kammaren bestämdes av de som blivit valda i kommunalvalen. I kommunalvalen, i sin tur, fick bara de rösta (både män och kvinnor samt bolag) som hade en beskattningsbar årsinkomst på minst 400 riksdaler och inte hade skatteskulder. Antalet röster per person ökade därtill med inkomsten.

Rösträtt till andra kammaren tillkom de män som hade en beskattningsbar årsinkomst om minst 800 riksdaler eller innehav av fast egendom till ett värde av minst 6.000 riksdaler. Sammantaget gjorde detta att 10% av befolkningen hade rösträtt till första kammaren och 5% till den andra.

Men när industrialiseringen kom igång på 1890-talet, penningvärdet sjönk och lönerna steg, kom allt fler av den nya samhällsgruppen industriarbetarna upp till en årlig inkomst av mer än 800 kronor (1873 böt vår valuta namn från riksdaler till krona). Vilket gjorde att de fick rösträtt till andra kammaren. En effekt av detta var att i 1897 års val valdes för första gången en socialdemokrat (Hjalmar Branting) in i riksdagen.

1890 fick alla män i Spanien allmän rösträtt. 1893 blev Nya Zeeland först med rösträtt även för kvinnor. Efter första världskriget ersattes en mängd kungadömen av republiker och en rad av dåtidens länder blev demokratier med allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor. I Sverige skedde det år 1921, då vi efter en rösträttsreform gick från 1.192.922 röstberättigade män och 0 röstberättigade kvinnor år 1920 till 1.532.183 män och 1.690.734 kvinnor med rätt att rösta (i både lokal- och riksdagsval).

Fast bland de få länder som fanns 1926 och ännu finns kvar har det därefter varit en del demokratiska bakslag med diktaturer i länder som Italien, Tyskland, Grekland, Portugal, större delen av Sydamerika och hela östblocket. Och fortfarande är 12 av dessa länder arvsmonarkier och inte mer än drygt hälften räknas, av Förenta Nationerna, som fullständiga demokratier (29 av 57). Och av samtliga cirka 188 helt självständiga länder som fanns år 2000 anser FN att bara 31% är fullständiga demokratier, emedan 67% inte är det (dvs. skattningen av de politiska rättigheterna var högre än 1, se tabell 2, resterande 2% beror på att alla länder inte är bedömda).

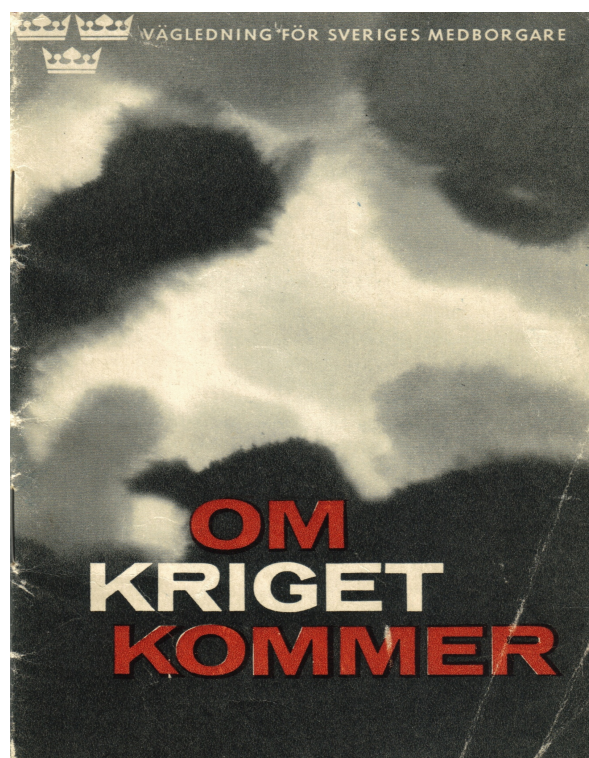
Men världens länder har närmat sig varandra genom internationella samarbetsorganisationer för framför allt:

- Fred via först Nationernas Förbund (NF, startat 1920), därefter Förenta Nationerna (FN, grundat 1945).
- För socialpolitiska förbättringar via den internationella arbetsbyrån (ILO = International Labour Organization, grundad i början av 1920-talet).
- För hälsan via världshälsovårdsorganisationen (WHO = World Health Organization, bildad 1948).
- För livsmedelsförsörjningen via livsmedels- och jordbruksorganisationen (FAO = Food and Agriculture Organization, grundad 1945).
- För undervisning, vetenskap och kultur via (UNESCO = United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, bildad 1945).
- För flyktingfrågor via (UNHCR = *United Nations High Commissioner for Refugees*, startad 1951).
- För ekonomisk stabilitet och nödhjälp via organisationerna internationella valutafonden (IMF = International Monetary Fund) samt Världsbanken. De skapades genom överenskommelser i Bretton Woods (USA) under andra världskrigets slutskede, mer om den överenskommelsen senare.

Alla dessa ansträngningar för att få länder att närma sig varandra förefaller ha burit frukt, för i dagsläget är det ganska få länder som i någon större omfattning är en av de stridande parterna i ett krig (tabell 4). Förr i tiden däremot var en stor del av de få länder som existerade minst någon gång under en mansålder storskaligt inblandade i krig (tabell 5).

Tabell 4. De största ofrederna just nu enligt FN:s hemsida www.globalis.se.

Världsdel	Land	Vad	Nuvarande status
Afrika	Algeriet	Inbördeskrig	oro i delar av landet
Afrika	Angola	Inbördeskrig	Fred sedan 2002
Afrika	Burundi	Inbördeskrig	Ganska lugnt nu
Afrika	Sudan	Inbördeskrig	Pågå
Afrika	Centralafrikanska republiken	Inbördeskrig	Oroligt
Afrika	Republiken Kongo	Inbördeskrig	Pågå
Afrika	Elfenbenskusten	Inbördeskrig	Oroligt
Afrika	Etiopien/Eritrea	Gränskonflikt	Olöst, men ganska lugnt nu
Afrika	Liberia	Inbördeskrig	Oroligt
Afrika	Nigeria	Oroligheter	Oroligt
Afrika	Uganda	Inbördeskrig	Oroligt
Afrika	Somalia	Inbördeskrig	Pågå
Afrika	Tcad	Inbördeskrig	Pågå
Afrika	Marocko/Västsahara	Ockupation	Pågå
Amerika	Colombia	Inbördeskrig	Pågå
Amerika	Haiti	Oroligheter	Pågå
Asien	Afghanistan	Inbördeskrig	Pågå
Asien	Filippinerna	Inbördeskrig	Pågå
Asien	Syrien/Israel	Gränskonflikt	Olöst, men lugnt nu
Asien	Irak	Inbördeskrig	Pågå
Asien	Pakistan/Indien	Gränskonflikt	Olöst, men ganska lugnt nu
Asien	Turkiet/Irak/Iran	Oroligheter	Pågå
Asien	Israel/Libanon	Osämja	Ganska lugnt nu
Asien	Nepal	Inbördeskrig	Pågå
Asien	Palestina/Israel	Sammandrabbningar	Pågå
Asien	Sri Lanka	Inbördeskrig	Slut
Europa	Cypern	Inbördeskrig	Stillestånd sedan länge
Europa	Georgien	Inbördeskrig	Pågå
Europa	Kosovo	Oroligheter	Pågå
Europa	Ryssland (Tjetjenien)	Inbördeskrig	Pågå

Denna allmänt utdelade samhällsinformation från 1961 vittnar om att kriget var betydligt närmare för bara 50 år sedan. På den tiden, och långt senare, fick vi därtill årligen uppdaterade krigsinstruktioner med telefonkatalogen.

Tabell 5. Länder som var helt självständiga 1926. Om de medverkat i någon väpnad konflikt efter självständigheten per 50 år mellan 0-1900 markeras det med rött= ofred, grått= ej självständigt (eller ej ett organiserat rike). Tabellen är baserad på en sammanställning av all historiens slag gjord av britten R. G. Grant (Slag, historiens slagfält, Bonnier Fakta, 2010). Även om Grants sammanställning är omfattande saknas emellertid en hel del slag. För Sveriges vidkommande, exempelvis, saknas alla de krig som vi deltog i under på 1500-talet, andra hälften av 1600-talet och detsamma på 1700-talet, trots att den del av dessa krig innefattade kända slag som det vi Brobacka 1566. Sålunda är denna sammanställning antagligen ganska underskattande.

	50	150	250	350	450	550	650	750	850	950	1050	1150	1250	1350	1450	1550	1650	1750	1850
Etiopien	Tidigare Abessinien																		
Afghanistan																			
Albanien																			
Andorra																			
Argentina																			
Belgien																			
Bolivia																			
Brasilien																			
Bulgarien																			
Chile																			
Colombia																			
Costarica																			
Danmark																			
Dominikanska rep.																			
Ecuador																			
Egypten																			
Estland																			
Finland																			
Frankrike																			
Grekland																			
Guatemala																			
Honduras																			
Italien																			
Japan																			
Jugoslavien																			
Kina																			
Kuba																			
Lettland																			
Liberia																			
Liechtenstein																			
Litauen																			
Luxemburg																			
Mexico																			
Nederländerna																			
Nepal																			
Nicaragua																			
Norge																			
Paraguay																			
Peru																			
Iran	Tidigare Persien																		
Polen																			
Portugal																			
Rumänien																			
Ryssland (Sovjet)																			
Salvador																			
Saudiarabien m fl	Tidigare Arabien																		
Schweiz																			
Spanien																			
Storbritannien	Tidigare England																		
Sverige																			
Thailand	Tidigare Siam																		
Tjeckoslovakien																			
Turkiet	Tidigare Osmanska/Ottomanska riket																		
Tyskland																			
Ungern																			
Uruguay																			
USA																			
Venezuela																			
Österrike																			

Statens inkomster

På medeltiden hade staten (dvs. kungen) främst följande typer av intäkter:

1. Varor som producerats i de egna gårdarna⁹.
 2. Skatter¹⁰.
 3. Valutaförsäljning¹¹.
 4. Tullar (se delkapitlet om tullar).
 5. Försäljning av varor som flutit in i form av skatt.
 6. Försäljning av varor producerats i de egna gårdarna.
 7. Försäljning av statliga gårdar.
 8. Återtagnings av mark som tidigare getts bort.
 9. Utarrendering av rätten att beskatta människorna i ett visst område¹².
- ^{9.} Under den tidiga medeltiden var kungens viktigaste inkomstkälla den mark han ägde (kungsgårdarna). År 1560, exempelvis, var 28,5% av all Sveriges jordbruksmark ägd av kungen (Eli F. Heckscher, Sveriges Ekonomiska Historia, Bonniers, Stockholm, 1935). Adeln innehade 21,4% och vanliga bönder ägde resterande 50,1%. Av bland annat logistiska skäl fördelade kungen sitt folk över de olika egendomarna så att de på plats kunde konsumera hans intäkter.
- ^{10.} Ursprungligen skulle avkastningen från kungens mark vara tillräcklig för hans underhåll. Skatter fanns inte. Däremot fanns tjänste- och försvarspåsk. En sådan tjänsteplikt var gästningen= skyldighet att ta emot och utspisa kungen och hans följe när de var på resa. Under 1200-talet övergick landets armé från att bara bestå av inkallade till att även bestå av yrkeskrigare, som skulle lönas (se försvar) och det behövdes försvarsanläggningar (slott). Det kostade kungen en massa pengar och problemet löstes genom att den tidigare försvarspåskten omvandlades till krav på att medborgarna skulle betala skatt (bortsett ifrån dom som blev skattebefriade eftersom de kunde ställa upp med krigare på häst och med rustning, dvs. adeln). Skatten var olika beroende på om den skattskyldige var bonde eller stadsbo. Orättvist nog var statsskatterna låga, exempelvis lär skatten för en liten stad som Östhammar inte ha överskridit den som fyra bondehemman betalade. Och en del städer, som Stockholm och Kalmar var periodvis till och med skattefria. Enligt räkenskapernas prisuppgifter fick kungen år 1573 in 276.655,5 daler i skatt. 354,5 av dessa flöt in i form av reda pengar emedan resten kom i form av bland annat: smör 32.412 daler, bräder 1.217,625 daler, dagsverken (dvs. arbete åt staten) 17.715,5 daler, skinnvaror 1.846 daler, och koppar 15.828,250 daler. Den största av alla betalningsformer var råg och korn (26,6% av all skatt), följt av smör (11,7%) och hästar (11,0%).
- ^{11.} Kungen hade monopol på att tillverka mynt. Normalt var myntens påstämplade lika högt som värdet på det silver de innehöll, men ibland sänkte man silverhalten utan att ändra myntens påstämplade värden.
- ^{12.} Kungen kunde lägga rätten att ta in skatter på någon annan emot en viss avgift. År 1530/31, exempelvis, hade andra rätt att ta in skatter (Eli F. Heckscher, Sveriges Ekonomiska Historia, Bonniers, Stockholm, 1935) i städerna Trosa, Nyköping, Örebro, Västervik, Ulvsby och Viborg, och häraderna Öland, Södra/Östra/Västra Vedbo, Konga, Kinnevalds, Sevede, Anbyrde och Möre, samt stora delar av Finland genom att länen Viborg, Nyslott och Borgå var förlänta.

Över tiden varierade fördelningen av skattebördan, nivån på densamma och vad som beskattades. Men i regel bestod beskattningen av olika fasta skatter och konsumtionsskatter kombinerat med extraskatter för att finansiera krig och dylikt. 1809, exempelvis, var det fem skattetyper: mantalspenningar¹³, yrkesskatt¹⁴, fönsterskatt, överflödsavgift¹⁵ och krigsskatt.

Inte förrän År 1713 gjordes försök med skattesystem som byggde på var och ens verkliga inkomst. Systemet slopades dock snart eftersom det gav staten betydligt lägre inkomster, kanske för att folk medvetet underskattade sina inkomster och förmögenheter.

1812 återinfördes självdeklarationen och beskattning efter verklig inkomst. Det visade sig dock att skatteinkomsterna återigen sjönk katastrofalt, så det slopades igen.

1861 försvann de fasta yrkesskatterna och skattesystemet bestod, utöver kommunalskatt¹⁶, av fastighetsskatt, taxerad inkomstskatt och mantalspenningar.

1869 slopades möjligheten att betala skatt i natura.

- ^{13.} Mantalspenningar infördes 1625 och togs bort 1938. Den innebar efter 1635 att bönderna tvingades erlägga en viss avgift för varje person över 12 år som vistades på gården.
- ^{14.} Yrkesskatten var en fast summa beroende på vilken yrkesgrupp man tillhörde och beloppet var detsamma oavsett om det var goda eller dåliga tider. Och därtill en tiondel av avkastningen. Av denna tiondel gick 1/3 till den lokala kyrkoorganisationen och resten tillföll statskassan.
- ^{15.} Under 1700-talet förekom ett antal olika lyxskatter och överflödsavgifter. Syftet var ofta att få ner importen.
1731 lades, exempelvis, en avgift på innehavet av vagnar. Lägst avgift hade, taskigt nog, den högsta klassen eftersom man ansåg att för dom var vagnar en nödvändighet.
1734 infördes konsumtionsavgift och importavgift på kaffe, thé och choklad. 1752 beslutades att konsumtionsavgiften skulle betalas av dom som hade en förmögenhet och avgiften baserades på förmögenhetens storlek, oavsett om man konsumerade varorna eller inte.
- ^{16.} Den fanns från början ingen kommunal-/sockensskatt, men sockeninnevånarna var skyldiga att bygga och underhålla kyrka, prästgård, sockenstuga och så småningom fattigstuga.
Några regler för hur andra gemensamma angelägenheter skulle finansieras och skötas fanns inte, utan det var upp till enskilda intressen och frivilliga bidrag. En sockens skolundervisning och fattigvård var till största delen beroende på innevånarnas uppfattning om hur pass viktigt detta var och hur mycket man ville offra. 1817 erhöll socknarna emellertid beskattningsrätt i vissa ärenden, medan den 1862 utvidgades till alla de områden utom de statliga. Bland de viktigaste besluten var det om att alla barn skulle gå i skolan (allmänna folkskolan 1842).

Med tiden ökade statens skatteinkomster, i synnerhet på 1900-talet (diagram 3). Under början av den perioden berodde det främst på att tullarna och inkomstskatterna ökade. I början av 1920-talet, exempelvis, stod tullarna och inkomst-/förmögenhetsskatten för nästan för 90% av alla skatteinkomster till staten (diagram 4). Utöver de skatter som betalades till staten betalades nästan lika mycket till de lokala myndigheterna (landsortskommuner/städer, landsting, vägdistrikt).

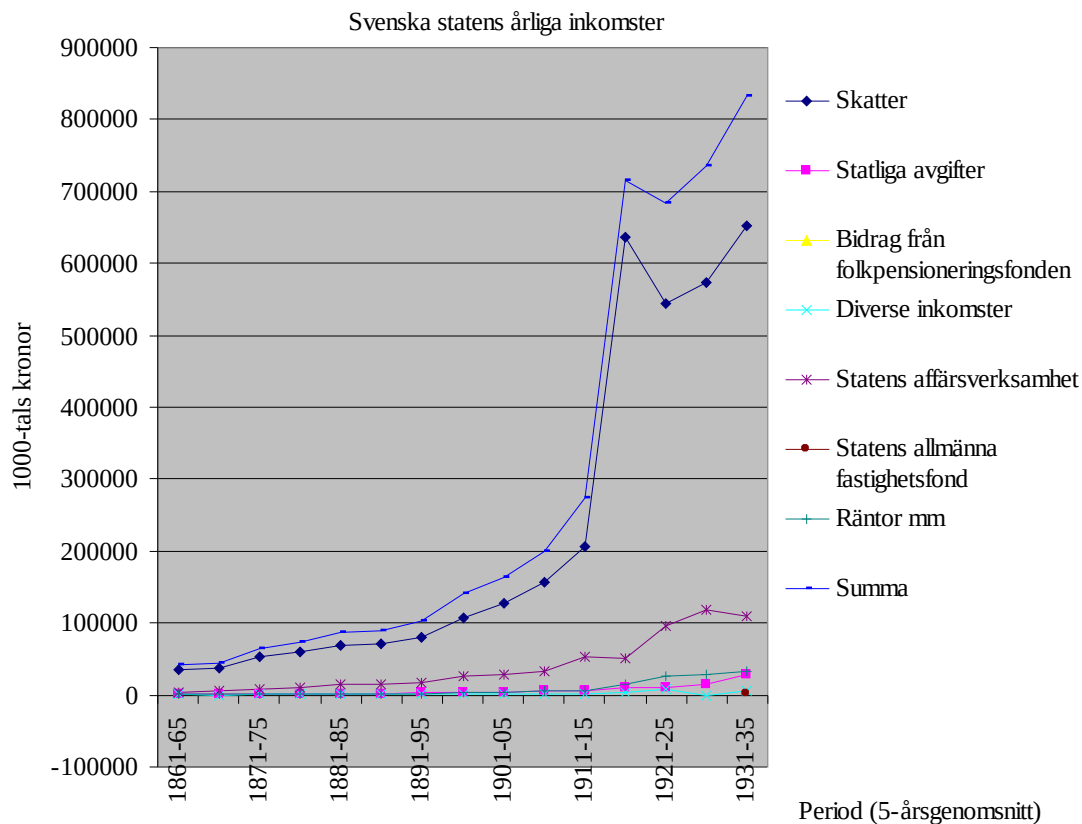

Diagram 3. Den svenska statens årliga inkomster (5-årsgenomsnitt) enligt Statistiska Centralbyrån (Historisk statistik för Sverige, statistiska översiktstabeller till och med 1950, SCB, 1960, Stockholm).

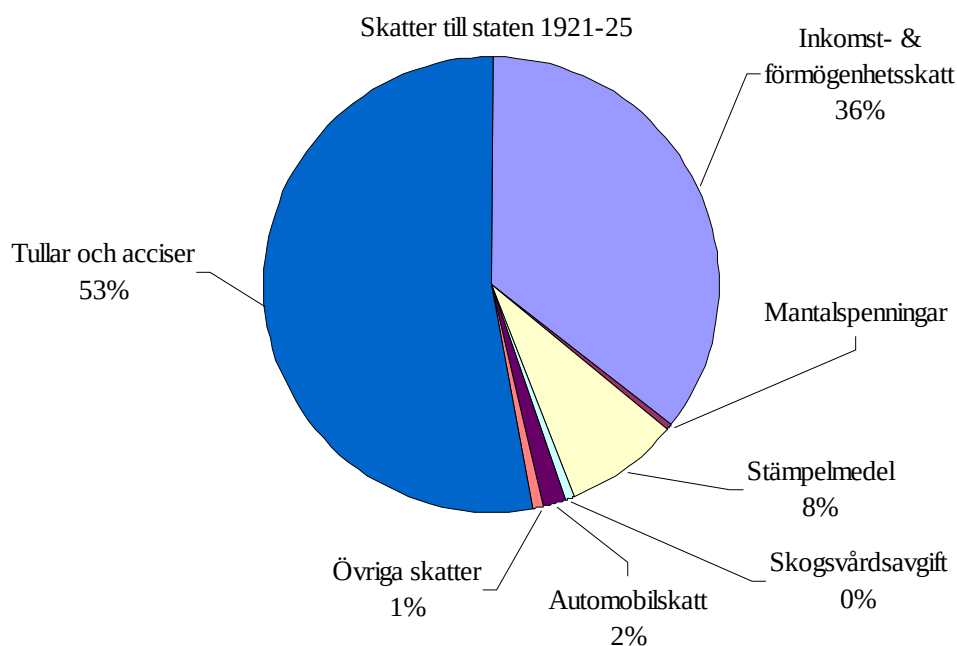

Diagram 4. Den svenska statens årliga skatteinkomster 1921-25 (5-årsgenomsnitt) enligt Statistiska Centralbyrån (Historisk statistik för Sverige, statistiska översiktstabeller till och med 1950, SCB, 1960, Stockholm). Stämpelmedel= statlig avgift i vissa affärstransaktioner som fastighetsköp, aktieaffärer, uttagande av körkort, pass med mera. Avgiften kvitterades av den statliga tjänstemannen ett stämpelmärke som såg ut som ett frimärke. Acciser= avgifter på tillverkning/försäljning av vissa varor.

Numera är dock statens tullinkomster betydligt mindre (se vidare i delkapitlet om tullar). Däremot står momsen¹⁷ samt inkomstskatt¹⁸ och socialavgifterna¹⁹ för den absolut största delen av inkomsterna (61%, diagram 5). Den totala statliga skatten i förhållande till BNP är ungefär densamma i de flesta europeiska länder, förutom att socialavgifterna varierar ganska kraftigt (se diagram 6). Skulle dessa uteslutas ifrån beräkningen, vore det statliga skatteuttaget ungefär en fjärdedel av BNP i nästan alla de studerade staterna (medel, median, min-max): 23,1%, 23,1%, 15,8-31,1%.

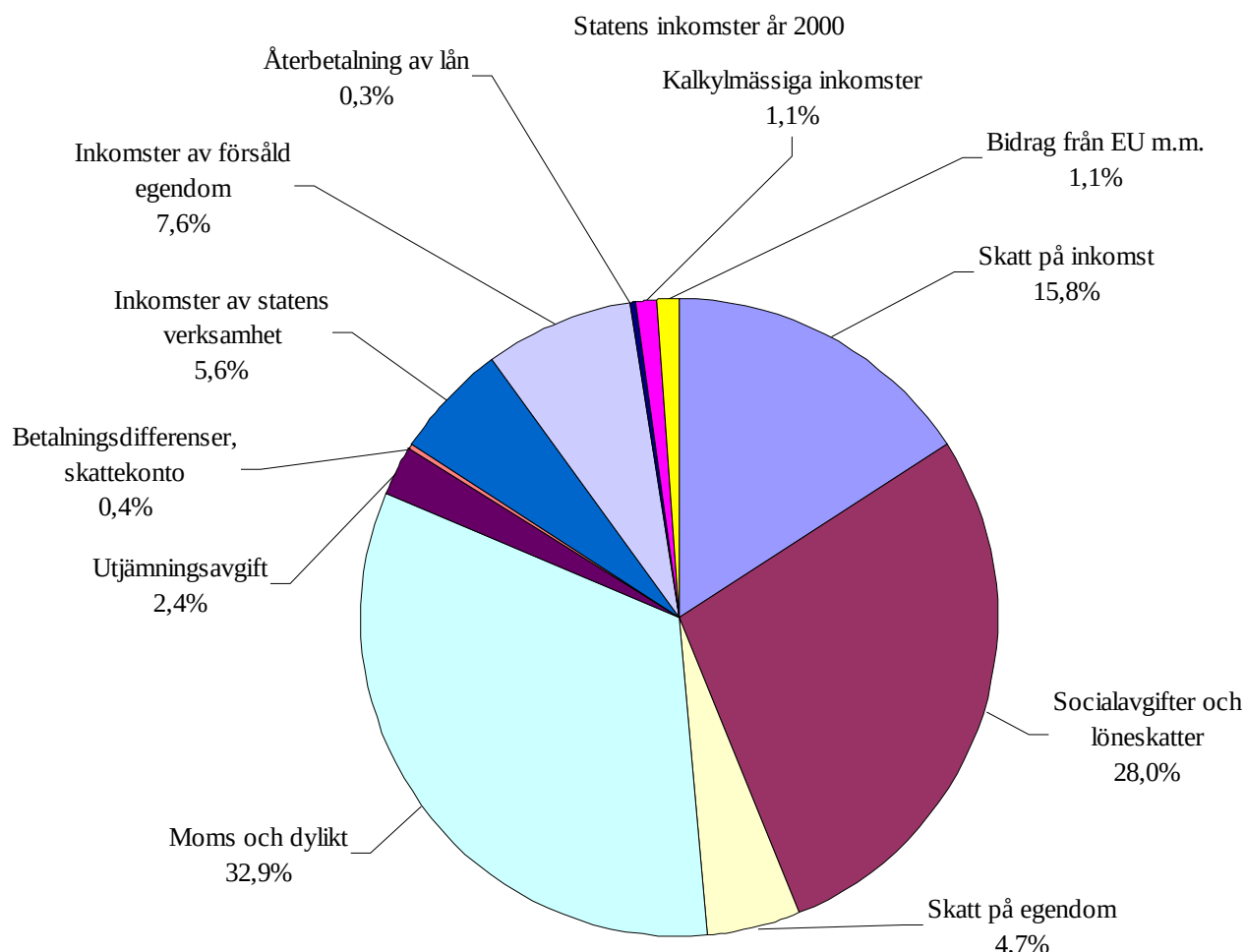

Diagram 5. Svenska statens inkomster år 2000 enligt SCB (Statistisk årsbok för Sverige 2005, SCB, Stockholm).

17. Den första varianten av moms infördes i Sverige 1941, för att staten behövde mer pengar på grund av kriget. Efter kriget (1947) avskaffades skatten. En ny momsliknande skatt (kallad omsättningsskatt, oms) infördes igen 1961. I det systemet lades skatten bara på i sista ledet, dvs. i butiken (numera betalar även butiken, grossisten m fl. skatt på det de köper). Inom det dåvarande EG beslöts 1967 att samtliga länder skulle ha samma typ av system som vi har idag. Sverige hakade på och införde ett sådant 1969. Idag finns skatten, förutom i inom hela EU, även i många andra länder, fast skatten har olika namn och vissa varor/tjänster kan vara undantagna eller ha lägre moms, exempelvis har Tyskland 16%, Belgien 21%, Storbritannien 17,5%, Kina 17%, Israel 17%, Japan 5%, Indien 12,5% och Argentina 21% moms. USA däremot har inte moms utan fortfarande oms och den varierar över landet från 0 till 13%.
18. Löneskatterna = Särskild löneskatt på vissa förvärvsinkomster + Särskild löneskatt på pensionskostnader. Den första sorten betalas på utdelningar från vinstandelsstiftelser och liknande och på inkomst av passiv näringsverksamhet. Den andra sorten betalas på kostnader för pensionsförmåner.
19. Socialavgifterna = arbetsgivaravgifter= ålderspensionsavgift + sjukförsäkringsavgift mm + allmän löneavgift. Dessa räknas normalt som avgifter och beräknas som en andel av de löner som de anställda får. Avgifterna ger rätt till förmåner som till exempel sjukersättning och pension, förutom den allmänna löneavgiften som är en ren inkomstkälla för staten. Avgifterna betalas av arbetsgivarna direkt till skattemyndigheten.

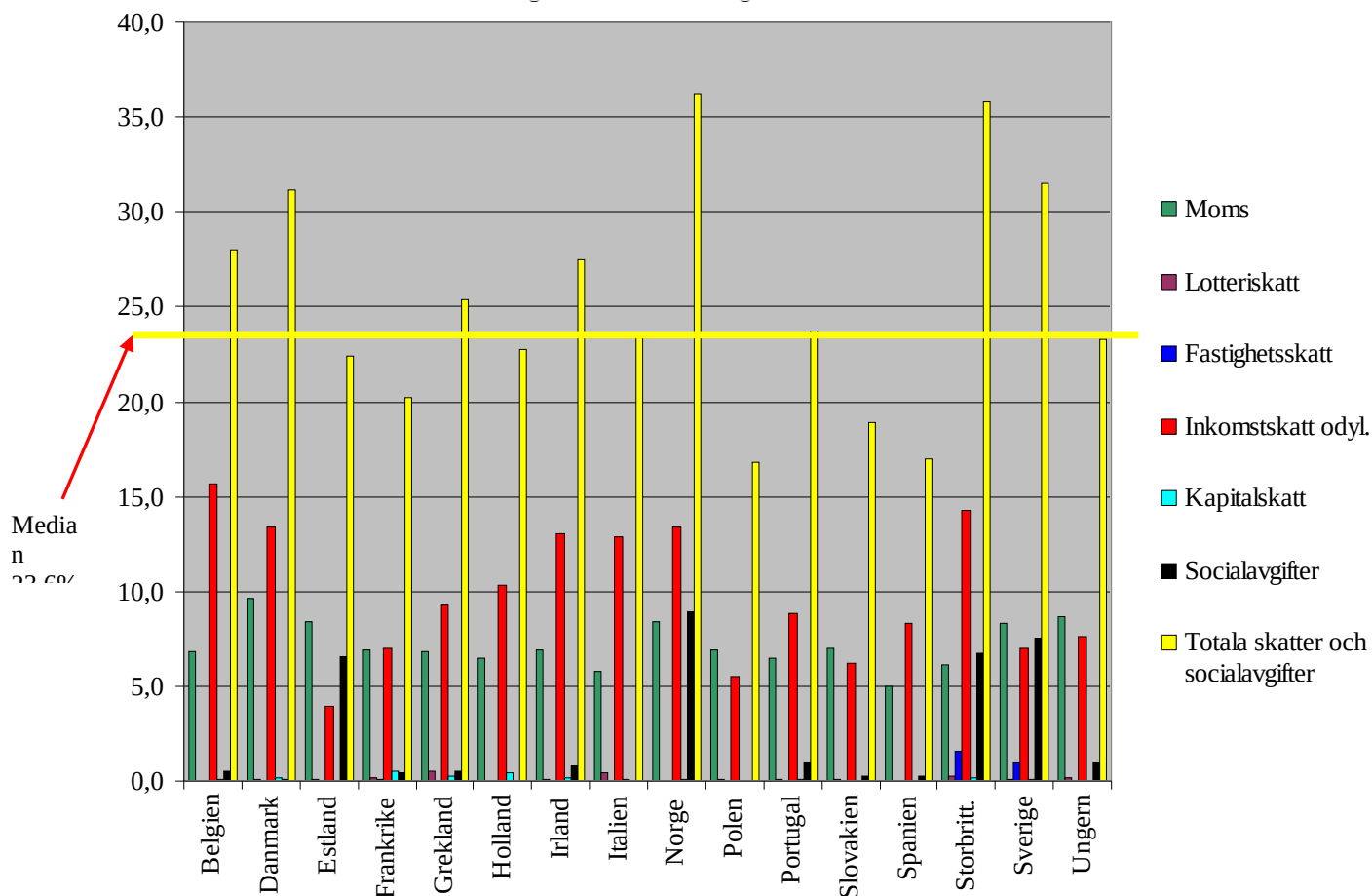

Diagram 6. En jämförelse av de statliga inkomsternas fördelning mellan statliga inkomstskatter, socialavgifter, varuskatte, fastighetsskatter, mellan ett antal europeiska länder år 2000 (data från Eurostats hemsida, siffrorna avser % av BNP).

Obs! Eurostats sätt att redovisa statens inkomster är inte helt kompatibelt med SCB:s sätt, varför diagram 5 och 6 inte helt överensstämmer.

Tullar

Import- och exporttullar har länge varit en viktig inkomstkälla för statsmakterna, även om det tidvis funnits undantag. I Sverige, exempelvis, infördes tullar på 1100-talet, men en del handelsvägar hade tullfrihet, som mellan hansastäderna Visby och Lübeck (från 1161) och under perioder har även vissa tullplatser utarrenderats till privatpersoner, t ex runt 1623, 1719, 1726 samt 1777.

På 1600- och 1700-talet dominerades den svenska importen av några få råvaror som i majoriteten av fallen användes i livsmedelsproduktionen, exempelvis: salt, malt (råvara till öl), råg, korn och salt sill (figur 7, 8 och diagram 7). Det tyder på att vi drack mycket öl, åt salt mat och att kosten var ganska begränsad. Därtill visar dessa siffror att de mesta av färdiga produkter tillverkades inom landets gränser. Exporten bestod främst av tjära, trävaror och stångjärn.

Figur 7. Gustav Vasas (kung i Sverige på 1500-talet) första tulltaxetabell. Tabellen användes 1534-1536. Som synes innefattar den långt ifrån alla varor som importerades. Övriga som inte var listade men ändå importerades varor belades med en tull om 1 öre för varje mark av varans värde (=ca 12,5% tull). 1536, när tullverket grundades, beslutade man om en tullsats om 5% av värdet för alla varor som importerades utom för salt och humle. Humle var för övrigt en stor importartikel (och därmed negativ för handelsbalansen) på den tiden eftersom vi drack mycket öl. Så staten beslutade år 1474 att varje bondgård skulle ha en humlegård om minst 200 humleväxter. 7:e kapitlet i byggningsbalken "Huru humlegård skall läggas och uppehållas" upphävdes 1860, men rubriken fanns i slutet av 1900-talet fortfarande kvar i lagboken.

Gustav Vasas första tulltaxa.

Item 1 lest salt	12 öre	ett st.	lybskt grått $\frac{1}{2}$ mk	
för 1 säck humle	6 »	» »	marbörst $\frac{1}{2}$ »	
ett st. leydisk	15 »	ett skpd	lin	6 öre
» » engelskt $3\frac{1}{2}$ mk	2 öre	» »	hampa	6 »
» » amsterdamskt	14 »	» »	blår	6 »
» » nereskt	6 »	» »	kabelgarn	6 »
» » ?	6 »	en karp	tvål	5 »
» » götnisk	6 »	ett fat	rökelse	15 »
» » musterfili $2\frac{1}{2}$ »		en tunna	»	$7\frac{1}{2}$ »
» » flamsk lakan $2\frac{1}{2}$ »		en tunna	ingefära $2\frac{1}{2}$ mk	
» » hagenskt	12 »	» »	pepparkummin	12 öre
» » skotnisk	12 »	» »	ris 1 »	
» » hornisk	12 »	ett fat	mandel	10 »
» » deltermundisk	6 »	en tunna	»	5 »
» » westphaliskt	5 »	» »	pepparkakor	2 »
» » merschskt	15 »	» »	tallrikar och fat	12 »
» » görliskt $\frac{1}{2}$ »		ett st.	malmersi $3\frac{1}{2}$ mk	2 »
» » ostenbryggerskt	3 »	» »	rödvin $2\frac{1}{2}$ »	

en pipa bastart $2\frac{1}{2}$ mk		en läst rinskt mjöd $3\frac{1}{2}$ mk	2 öre
en potta rumenij $2\frac{1}{2}$ »		» » brun mjöd $3\frac{1}{2}$ »	2 »
ett fat renskt vin $2\frac{1}{2}$ »		» » hamburg öl $3\frac{1}{2}$ »	2 »
» » pottå	15 öre	ett skpd vax $7\frac{1}{2}$ »	
» » emst öl	6 »	en tunna lök	2 »
» » mumma	6 »	» » hattar	15 »
» » pryssing	5 »	ett skpd bly	12 »
en läst kirsedrank 3 »		en läst rostecker öl	12 »

Import till Sverige år 1640.

Extract oppå de pertzeler såsom ifrån främmande land införde äre till effterskrifne tullkamrar uthi Sverige anno 1640.

	Stock- holm.	Nykö- ping.	Norr- och Sö- derköp.	Väster- vijek.	Call- mar.	Göte- borgh.	Summa.
<i>Främmande drycker:</i>							
Bastartåhmer	—	—	—	—	—	—	—
Alekanten»	32	—	—	—	—	13	45
Malvasijr»	41 $\frac{1}{2}$	7	—	—	—	1 $\frac{1}{2}$	50
Renscht vijn»	784 $\frac{1}{2}$	24	32	—	—	22	862 $\frac{1}{2}$
Spanst eller Car- narij vijn»	847 $\frac{1}{2}$	30 $\frac{1}{2}$	59	—	17	81	1,035
Franst vijn»	22 $\frac{3}{8}$	—	1 $\frac{1}{2}$	—	$\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	26 $\frac{1}{8}$
Dittooxhöfft.	1,026	156	319	2	8	338	1,849
Dittopijper	119 $\frac{1}{2}$	5	22	7	14	47	214 $\frac{1}{2}$
Bränne vijnåhmer	50	2	2 $\frac{3}{4}$	2 $\frac{1}{2}$	2	54	113 $\frac{1}{4}$
Dittoancker	—	6	—	—	10	—	16
Fijnsk miödhtunnor	1	—	—	—	—	—	1
Littausk ditto»	12	—	$\frac{1}{2}$	—	—	5	17 $\frac{1}{2}$
Lybsk»	126	9	16	—	6	2 $\frac{1}{2}$	159 $\frac{1}{2}$
Pryssingåtingar.	55	3	6	2	2 $\frac{1}{2}$	16	84 $\frac{1}{2}$
Br[unswichs] mommafaat	47 $\frac{1}{2}$	2	3	—	—	4	56 $\frac{1}{2}$
Lybsk öl»	338	75	27	7	62	28	537
Wissmarst öl»	—	—	—	—	9	2 $\frac{1}{2}$	11 $\frac{1}{2}$
Hamburgertunnor	1	—	—	—	—	—	1
Bostocker»	2,156	494	171	—	428	15	3,264

Figur 8. Svensk import 1640.

Att döma av en sammanställning av den svenska importen år 1640 (Tabeller öfver Sveriges import och export sjöledes åren 1637-1640 och 1645 Ur Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och befvexling, P. A. Nordstedt & söner, Stockholm, 1904) var den största importvaran spanskt salt 67.976,5 tunnor, vilket troligen är i storleksordningen 11.000 ton. Därutöver importerade vi malt (7.038,5 tunnor), råg (7.295 tunnor), sill (12.050 tunnor) samt tyger, kryddor, kött, fisk, drycker, färger i olika mindre volymer med konstiga mått och diverse tillverkade produkter som 171 stycken kruthorn.

Salt var, som sagt den viktigaste importartikeln. Trots att vi även har utvunnit salt själva genom att torrkoka vatten från Nordsjön. Anledningen till att det aldrig blivit någon succé är att för varje tunna salt gick det åt över 20 kubikmeter ved.

De viktigaste importvarorna till Sverige och Finland 1740

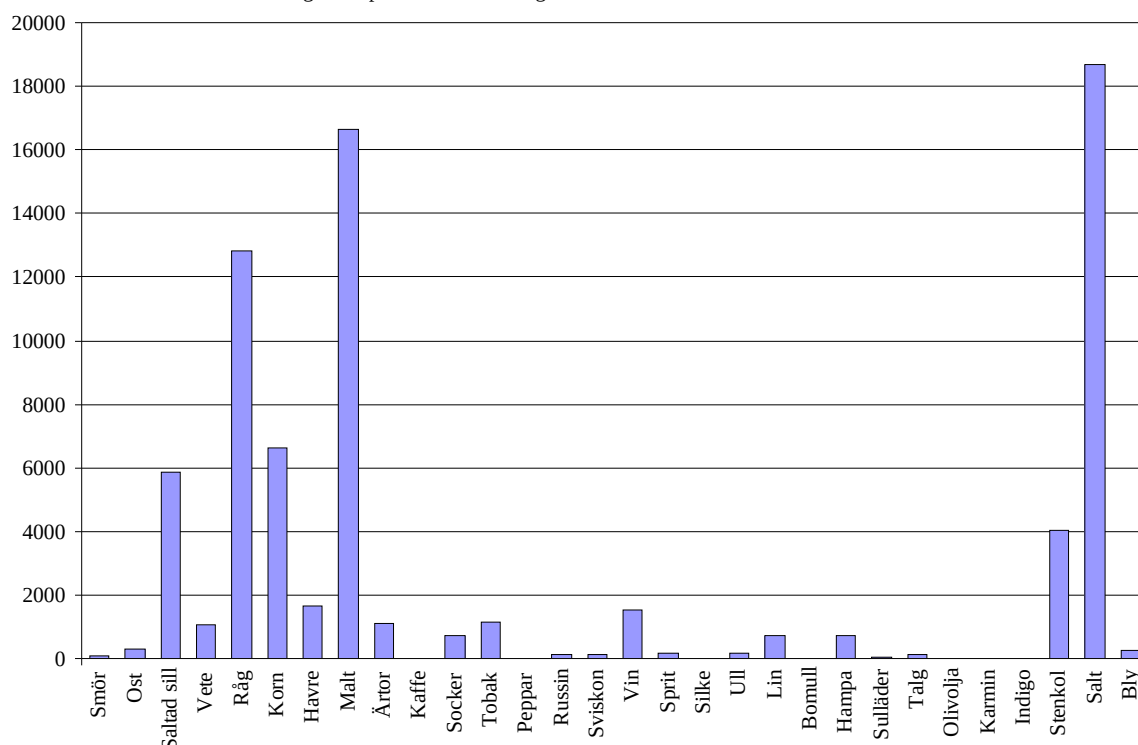

Diagram 7. Den svenska importen år 1740 enligt Statistiska Centralbyrån (Historisk statistik för Sverige, del 3 Utrikeshandel 1732-1970, SCB, 1972, Stockholm), med alla dåtidens olika mått översatta till ton, med förenklingen att en liter = 1 kg (vilket inte är helt sant för alla varor). En del av det som importerades skickades senare vidare som export till andra länder.

1863 togs tullavgifterna bort på gods som exporterades ifrån Sverige. Och 1965 avskaffades systemet där vissa städer var skyldiga att hålla tullhus (=byggnader där allt importerat gods packades upp, räknades och tulltaxerades) och staten tog över hela ansvaret för tullverksamheten.

1974 införs det moderna systemet som innebär att varorna som importerades till Sverige inte längre behövde packas upp och gås igenom av en tullare som räknade ut den avgift som importören måste betala för att få in sitt gods till Sverige. Istället ansvarade importören för att själv gå igenom godset och skicka en tulldeklaration till Tullverket.

Genom den internationella handelspolitiska organisationen (WTO = World Trade Organization, tidigare kallad ITO = International Trade Organization, grundad 1948) har man kommit överens om globala tull- och handelsavtal (GATT = General Agreement on Tariffs and Trade), som lett till kraftiga sänkningar av tullavgifterna.

Sverige har dessutom successivt avskaffat tullarna emot grannländer och sedan vi gick med i EU 1995 råder tullfrihet i handeln med de andra EU-medlemmarna (och en del andra länder). Vi deltar därtill i ett enhetligt tullsystem för import från länder utanför unionen. Systemet gör att 75% av de tullavgifter som vi tar ut på import från länder utanför EU numera går till EU:s budget. För Sveriges del beräknas vi därigenom år 2011 bidra med 450.300.000 euro till EU. Själva får vi dessutom behålla 150.966.667 euro. Sålunda tar vi fortfarande in närmare 6 miljarder kronor på tullar trots att vi numera har tullfrihet för import från en stor del av våra viktigaste handelspartners och trots alla internationella handelsavtal.

Långt in på 1900-talet bestod det gamla tullsystemet (figur 9) och det var fortfarande statens viktigaste inkomstkälla (diagram 4), men fossila bränslen seglade upp som de viktigaste importprodukterna (diagram 8).

Utdrag ur 1936 års
upplaga av tulltaxan.

104 Tulltaxa med statistisk varuförteckning.			
Statistiskt nr	X A. Pappersmassa, papp och papper etc.	Tull för 100 kg kr.	Redovisningsgrund
856	tapet- och annat papper, avsett för klistring, bестrykning eller målning T/E	10:—	kg kr.
857	annat T/E	10:—	kg
858	Papper och papp med överdrag eller mellanlägg av vävnad eller av tråd av spånadsämne eller metall T/E	40:—	kg kr.
Anmärkningar till nr 827—858 (365—374).			
1. Skillnaden mellan papp och papper bestämmes sålunda, att, därest varan väger under 350 g per m ² hänföres den till papper, eljest till papp. Dock tulltaxeras läskpapper alltid såsom papper.			
2. Vid tulltaxeringen fästes ej avseende vid tryck eller etiketter, åsatta papper eller papp, som tydligen avsetts endast till omslag, ej heller vid kvalitets- eller firmabeteckning, som åstadkommit endast genom präglning.			
3. Papper i rullar tulltaxeras såsom arbeten, ej särskilt nämnda, av papper, då bredden understiger 20 cm, för så vitt papperet icke är avsett för yrkesmässig förbrukning.*			
Tapeter, tapetbårdar härunder inbegripna:			
859	bottentapeter (å endera sidan belagda med grundfärg) T	50:—	kg
860	pressade, sammetsliknande, fernissade, lackerade och bronserade tapeter T	50:—	kg
861	andra slag T	20:—	kg

* Se vidare 21 § av tillämpningsföreskrifterna till tulltaxan (sid. 362).

Tulltaxa med statistisk varuförteckning. 105			
Statistiskt nr	X A. Pappersmassa, papp och papper etc.	Tull för 100 kg kr.	Redovisningsgrund
862	Papperspåsar och kuverter: försedda med tryck utvändigt E	50:—	kg
863	andra slag E	30:—	kg
864	S. k. papeterier* E	30:—	kg
864	S. k. papeterier tilläggstull E	30:—	—
865	Bobiner och spolpipor N	8:—	kg kr.
866	Verktygsskaft, jacquardkort med eller utan hål, även sammanhäftade, rör av papp eller papper, ej hänförliga till annat nummer N	8:—	kg
867	Klistrad wellpapp eller wellpapper N	8:—	kg kr.
868	Frimärksalbum; ävensom delar till sådana album E	75:—	kg
869	Vykorts- och fotografialbum; ävensom delar till sådana album . E	200:—	kg
Notisböcker och andra böcker med inbundet rent eller linjerat papper; album, ej särskilt nämnda; lösa bokpärmar samt samlingspärmar för brev, räkningar o. dyl.; ävensom delar av papp, papper eller pappersmassa till sådana pärmar:			
870	överklädda med skinn eller med annan spånadsvara än vaxduk E	80:—	kg
871	andra slag E	50:—	kg
872	Spelkort; ävensom målade eller tryckta ark, avsedda att sönderskäras till spelkort E	200:—	kg kr.

* Ang. importmärkning av hit hänförliga varor, se sid. 405 o. f.

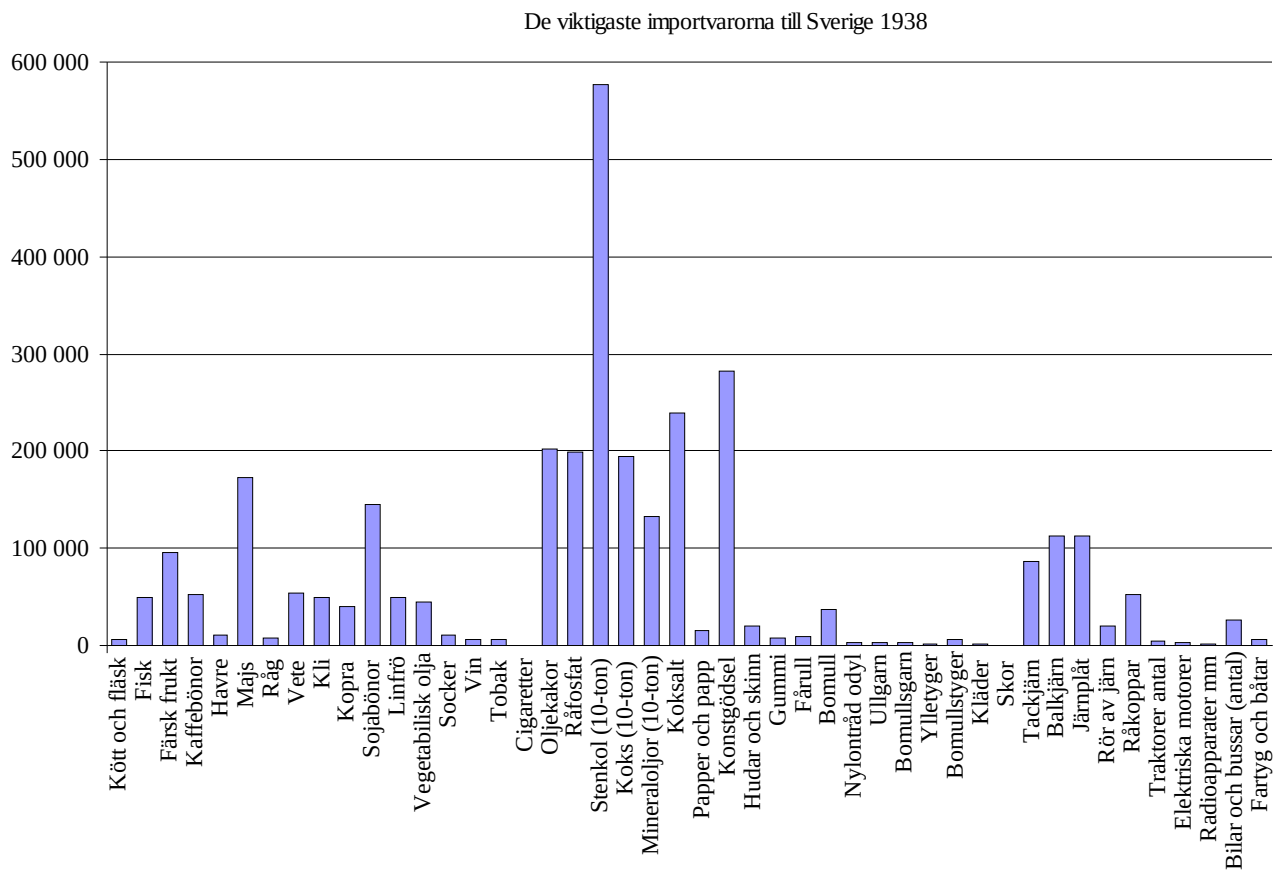

Diagram 8. Den svenska importen år 1938 enligt Statistiska Centralbyrån (Historisk statistik för Sverige, del 3 Utrikeshandel 1732-1970, SCB, 1972, Stockholm). Notera att stenkol, koks och mineraloljor redovisats i 10-tals ton istället för ton.

Trots tullar och andra handelshinder var det förr, likväl som nu, många stater som importerade betydligt mer än vad de exporterade. På 1920-talet, exempelvis, var det bara en handfull av de då helt självständiga staterna som hade ett handelsöverskott (tabell 6). Att ekvationen inte förefaller gå ihop beror delvis på att den stora ekonomin USA hade handelsöverskott och på att många av kolonierna antagligen hade en positiv ”handelsbalans” (eller med andra ord blev utsugna).

Tabell 6. Ekonomiska data för de länder som var helt självständiga stater 1926 (från Bonniers konversationslexikon, publicerat 1922-1931). De länder som hade handelsöverskott är markerade med grönt.

Dåvarande landsnamn	Viktigaste exportprodukter (varuslagens ungefärliga andel av de viktigaste exportvarorna)	Handelsbalans export/import
Abessinien (Etiopien)	Jordbruksprodukter	i. u.
Afghanistan	Filt, siden, mattor	i. u.
Albanien	i. u.	i. u.
Andorra	Boskapsprodukter	i. u.
Arabien (Saudiarabien m fl)	Dadlar, kaffe	i. u.
Argentina	Jordbruksprodukter (> 90%)	1,20
Belgien	Kol, järn, stål, glas, textilier	0,71
Bolivia	Tenn (1/4 av hela världsproduktionen)	2,34
Brasilien	Kaffe (75% av världsprod.)	0,86
Bulgarien	Jordbruksprodukter	0,74
Chile	Chilesalt peter och guano	1,71
Colombia	Kaffe (ca 80%)	0,75
Costarica	Kaffe, bananer, socker, kakao, trä	i. u.
Danmark	Smör, ägg, fläsk (typ 70%)	0,60
Dominikanska rep.	Socker, kakao	i. u.
Ecuador	Kakao (> 70%)	1,51
Egypten	Textilier & bomull (> 70%)	0,84
Estland	Trävaror (60%)	0,88
Finland	Trä- & pappersvaror (80%)	0,81
Frankrike	Kläder och tyger (48%)	0,54
Grekland	Jordbruksprodukter (77%)	0,32
Guatemala	Kaffe, socker, majs, bananer	i. u.
Honduras	Bananer, kokosnötter, kaffe, tobak	i. u.
Italien	Råsilke och bomullsvaror (60%)	0,44
Japan	Råsilke (55%)	0,73
Jugoslavien	Boskapsprodukter (48%)	0,38
Kina	Råsilke (43%)	0,70
Kuba	Socker och tobak	i. u.
Lettland	i. u.	0,95
Liberia	i. u.	i. u.
Litauen	Jordbruksprodukter, virke	1,31
Luxemburg	Järnmalm	i. u.
Mexico	Olja (51%), silver (19%)	1,92
Nederländerna	Textilvaror (20%)	0,51
Nepal	Ris och vete	i. u.
Nicaragua	Kaffe, bananer, socker, trä	i. u.
Norge	Papper & massa (34%)	0,41
Panama	Bananer, kakao, kokosnötter	i. u.
Paraguay	Jordbruksprodukter och trä	1,16
Peru	Bomull & olja (55%)	1,92
Persien (Iran)	Olja (58%)	0,77
Polen	Trävaror & matvaror av djur (45%)	0,78
Portugal	Sardiner & vin (70%)	0,32
Rumänien	Spannmål (51%)	0,67
Ryssland	i. u.	i. u.
Salvador	i. u.	i. u.
Schweiz	Textilier (58%)	0,93
Siam (Thailand)	Ris (80%)	i. u.
Spanien	Frukt (34%)	0,61
Storbritannien	Bomullsvaror (53%)	0,70
Sverige	Trävaror, papper & massa (48%)	0,89
Tjeckoslovakien	Bomullsprodukter & socker (47%)	1,22
Turkiet	Tobak (42%), frukter och grönsaker (24%)	0,58
Tyska riket	Järn- & textilvaror (38%)	0,99
Ungern	Vete & vetemjöl (37%)	0,95
Uruguay	Djurprodukter (90%)	0,74
USA	Råbomull (31%)	1,56
Venezuela	Kaffe, kakao & olja	1,83
Österrike	Metaller, metallvaror & bomullsprodukter (41%)	0,57

Valuta

Människor har handlat med varandra långt innan det fanns mynt och sedlar. Många gånger bestod handeln säker av direkta byten av exempelvis en lax emot fem äpplen. Men andra gånger hade inte bägge parter en vara som den andre behövde och då var de i behov av ett mellanled som säljaren kunde använda för att av en tredje person köpa det denne ville ha. Ädelmetaller visade sig i många kulturer vara ett lämpligt mellanled eftersom dessa är:

1. Lätta att bevara, även i större mängder, utan att förstöras eller minska i värde.
2. Lätta att transportera, dvs. högt värde i förhållande till vikt och volym.
3. Lätta att dela i större och mindre kvantiteter.

I början betalades köpen, som inte var byten, med ädelmetallbitar avhuggna från smycken och dylikt. Nästa steg var guld- och silverbitar med enhetlig storlek och finhetsgrad. Härifrån var steget inte långt till att staten garanterade storlek samt metallinnehåll och skaffade sig monopol på tillverkningen, varvid dessa, genom att förses med olika slags höghetssymboler, förvandlades till mynt. Romarriket, exempelvis, hade ett väl utvecklat myntsystemet. Mynt av mässing, brons, koppar, silver och guld, präglades och distribueras enligt strikta regler för vikter, storlekar, värde och metallsammansättning.

I Sverige hade vi fram till 1624 nästan enbart silvermynt eftersom vi tack vare Sala silvergruva hade ganska gott om silver.

Svenskt silvermynt
(halvörtug) från 1480.
Bildens är en förstoring.
I verkligheten har
myntet en diameter om
cirka 13 mm.

Före 1534 hette de mark, öre (= 1/8 mark), örtug (=1/24 mark) och penning (=1/192 mark). 1534 infördes även daler i silver, senare kallade riksdaler och en riksdaler var värd 4 mark.

1624 införde vi också koppardalern, vars metallinnehåll skulle ha samma värde som motsvarande silvermynt. Sverige fick därmed vad som kallas dubbelmyntfot. Kopparens marknadsvärde i förhållande till silver minskades emellertid och därmed kopparmyntens värde i förhållande till silvermynt med samma valör. Man kom därför att skilja på exempelvis daler kopparmynt och daler silvermynt. Systemet upphörde efter 1776 års myntordning då Sverige övergick till ren silvermyntfot, med mynten riksdaler specie, skilling (1/48 riksdaler specie) och rundstycken (1/576 riksdaler specie). Därtill tryckte man sedlar som hette Riksdaler banko. Bankosedlarna inlöstes fram till 1808 med silvermynt och var då likvärdiga med riksdaler specie. Sedan de därefter blivit reellt oinlösliga sjönk deras värde.

Utöver dessa valutor hade vi från 1789 också riksdaler riksgälds. Det var ursprungligen kreditsedlar som gavs ut av riksgäldskontoret. De blev dock oinlösliga och deras värde sjönk gentemot bankosedlarna. År 1803 inkorporerades riksgäldssedlarna i riksbankens myntsystem, och en riksdaler riksgälds sattes = 213 riksdaler banko.

Detta snurriga system bestod tills 1855 års myntförordning då huvudmynten riksdaler riksmünt och öre (=1/100 riksdaler riksmünt) infördes. I 1873 års myntförordning böt riksdaler riksmünt namn till krona. Samtidigt övergick Sverige, likväl som en del andra länder, från silvermyntfot till guldmyntfot. Sammankopplingen mellan guldvärde och penningvärde säkerställdes genom följande bestämmelser: Innehavare av guld har rätt att få det präglat till guldmynt. Ägare av guldmynt fick nedsmälta dessa för att erhålla metalliskt guld. Vidare fick guld utan restriktioner såväl in- som utföras. Genom guldmyntfoten var växelkurserna mellan olika valutor bara beroende av hur mycket guld de kunde bytas emot i respektive riksbank, vilket underlättade den internationella handeln.

En enkronasedel från 1920 samt en tiokronors dito från 1937. Stadgan om att riksbanken löser in sedlarna med guld försvann på 10-kronorssedeln med de nya sedlarna som kom 1940.

Förutom sedlar, silver och kopparmynt hade vi guldmynt i valörerna 5, 10 och 20 kr som innehöll ungefär 2, 4 respektive 8 gram guld. De yngsta guldmynten är 20 kr från 1925, dessa ligger till stor del kvar i riksbankens kassavalv och utgör en del av vår guldreserv.

Systemet brakade emellertid ihop sommaren 1931 på grund av att det just då var en kraftig lågkonjunktur, samt att Tyskland tvingats betala enorma krigsskadestånd till USA och Frankrike efter första världskriget. Det senare i sin tur ledde till en anhopning av guld i USA och Frankrike och brist på guld på världsmarknaden. Övriga länders riksbankers måste då minska sin utlåning²⁰ och sedelpressning²⁰ för att vara säkra på att kunna lösa in de utlånade medlen och utestående sedlarna mot guld. Med följden att de hade att välja mellan att priserna och lönerna skulle pressas ner och lågkonjunkturen skulle bli ännu värre. Eller övergå till ett annat system än en metallmyntfot. Alla länder utom USA, Frankrike och Tyskland valde det senare. Det nya systemet, pappersmyntfot, innebar att värdet på landets valuta inte var knuten till värdet på någon metall utan istället garanterades av respektive stat och dess myndigheter, i Sverige främst riksbanken. Ju större landets förmåga var att vid behov göra åtgärder som att stödköpa valutan, desto mindre varierade dess värde i förhållande till andra valutor.

Pappersmyntfoten hade också en del brister. Som att det var lätt, och lockande, för ett land att förbättra sin ekonomi genom sänka värdet på sin valuta i förhållande till andra länders dito. Eftersom med sänkningen blev importprodukter dyrare och exportprodukter billigare. För att motverka detta slöts 1944 ett avtal i staden Bretton Woods, USA. Avtalet gick ut på att de medverkande ländernas valutor hade ett bestämt värde i förhållande till USA-dollar. USA i sin tur garanterade att varje dollar kunde växlas in emot en viss mängd guld. Systemet upphörde dessvärre 1971 på grund av att USA inte längre ansåg sig ha råd att garantera dollarvärdet med ett inlösenpris i guld (främst på grund av att Vietnamkriget vart så dyrt) och vi var tillbaka i det som rådde innan överenskommelsen i Bretton Woods.

²⁰. Mängden pengar i ekonomin ökar på två sätt:

1. Genom att riksbanken trycker sedlar och präglar mynt (eller beställer detta). Detta ökar mängden kontanter. I dagens ekonomi är det dock bara en bråkdel av den totala penningmängden som består av kontanter. 2006 var 7,07% av den svenska penningmängden kontanter.
2. Någon (exempelvis riksbanken) sätter in 100.000 kr på ett konto i en bank. Banken lånar i sin tur ut dessa till någon som i sin tur köper något. Den som får pengarna sätter i sin tur in dem på sin bank, som då kan låna ut dessa till en ytterligare annan person och så vidare (en bank kan inte låna ut mer pengar än vad de själva har lånat in). Detta skulle kunna fortgå i all oändlighet om det inte vore för att när banken lånat ut pengarna har den inga pengar ifall personen som de lånat pengar av vill ha dem tillbaka. För att kunna betala den som de lånat av måste bankerna ha en del egna pengar och de lånar därför inte, i dagsläget, ut mer än ungefär tio gånger så mycket pengar som de äger själva.

Om riksbanken och/eller de andra bankerna minskar penningmängden i samhället, genom att strama åt långivningen och säga upp befintliga lån, blir effekten att priserna sjunker, vilket kallas deflation. Deflation var sällsynt under 1900-talet, men vanligare under 1800-talet. Eftersom penningmängden i betydligt större grad bestod av kontanter och många länder tillämpade guldmyntfot, var möjligheterna att tillverka mer pengar i takt med att ekonomierna växte, väldigt begränsade.

Skulle bankerna istället öka utlåningen radikalt ökar också priserna, det kallas inflation. Inflation var däremot vanligt under 1900-talet.

På 1920-talet steg priserna i Tyskland i ett rasande tempo. En sak som tidigare kostat en mark kostade efter en tid kanske 200 miljarder mark. Så tyska riksbanken fick hela tiden trycka upp nya sedlar med allt högre valörer och pengar som sparats i madrassen blev värdelösa.

Den övre sedeln på 20 mark är ifrån februari 1918 emedan den undre som är drygt 5 år yngre är på femhundra tusen mark.

Eller ännu värre när en sån billig sam som ett
frimärke steg till 20 miljarder mark.

Statens utgifter

Statens angelägenheter för landets räkning var förr att upprätthålla lagen, styra och försvara riket samt att skaffa medel därtill. En stor del av dömandet sköttes dock lokalt och kungen styrde själv tillsammans med sina närmaste män. Så, exempelvis den svenska statsförvaltningen, sysslade fram till 1800-talet mest med att bedriva försvar samt krigföring och ordna fram pengar till detta. De statliga verksamheter (myndigheter) som drog in pengarna var: skatteuppbörd, tullverk, myntverk, lantmäteri (från 1628, viktigt bland annat för att fastslå skattevärdena för landets gårdar) och riksbank (från 1668).

Därutöver fanns:

- Periodvis utlandsstationerade företrädare (från 1500-talet) och de hade bland annat till uppgift att jaga finansiering till den svenska krigsföringen. Diplomatiske representanter har emellertid i andra länder omtalas redan under det egyptiska rikets tid. Det var dock först under medeltiden som fast stationerade sändebud började förekomma, tidigast kanske i de små republikerna i Italien, där diplomaten först erkändes som yrkesman, men även inom hansaförbundet, fast allmänt utbredd blev det inte förrän på 1600-talet.
- Myndigheter med uppgift att förbättra Sveriges ekonomi, som Kollegium för Kommerserna, grundat 1637 (skulle främja handel, sjöfart och tillverkning) och Bergskollegium (för gruvindustrin).
- Ett statligt system för att ledsaga krigs- och handelsfartyg genom svåra partier av de svenska farvattnen startades 1677 som en del av marinen (men det fanns sjömän som mot betalning lotsat fartyg långt tidigare än så).

År 1809 fick myndigheterna en mer självständig ställning i förhållande till makten och myndighetssverige tog successivt form med grundandet av myndigheter som:

- Kongliga styrelsen för allmänna väg- och wattenbyggnader 1841 (sedermera Vägverket, numera Trafikverket).
- Ekonomiska kartverket 1859 (från 1896 kallat Rikets allmänna kartverk, en del av nuvarande Lantmäteriet).
- Kongliga Lotsstyrelsen 1872 (ersattes 1956 av Kungliga Sjöfartsstyrelsen, som 1970 bytte namn till Sjöfartsverket).
- Patent- och registreringsverket 1891.
- Socialstyrelsen 1913.

Långt in på 1900-talet var försvaret alltså statens största utgiftspost (diagram 9), följt av de sociala skyddssystemen (socialdepartementet + pensioner) samt utbildning. År 2000, däremot, svalde försvaret inte mer än 7% av statens budget (diagram 10), emedan det sociala skyddssystemet var den ojämförbart största utgiftsposten.

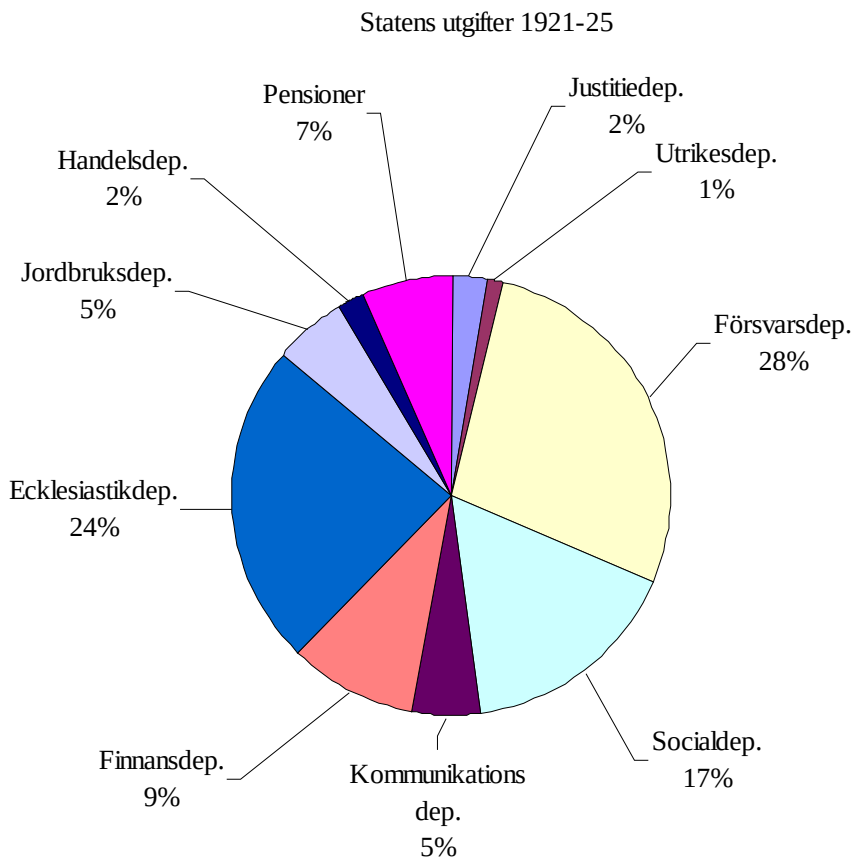
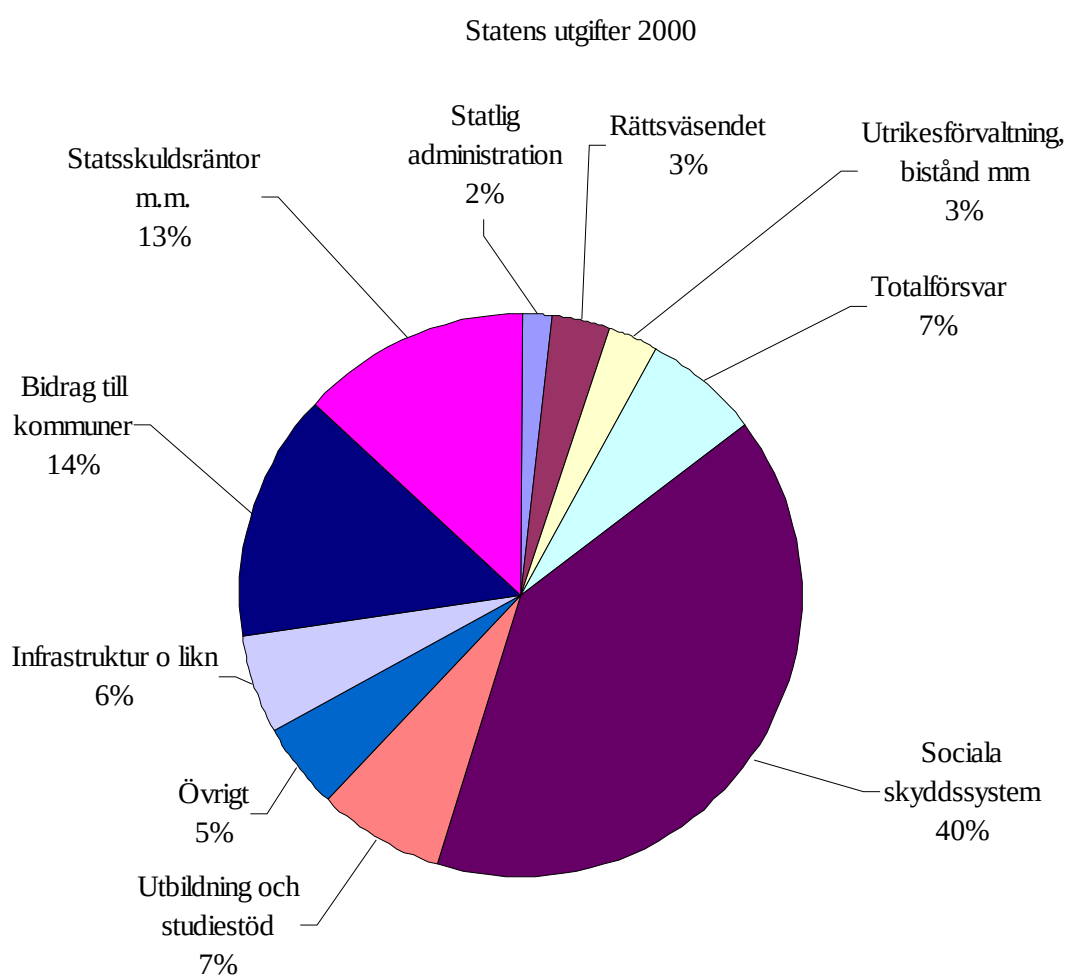

Diagram 9. Den svenska statens årliga utgifter 1921-25 (5-årsgenomsnitt) enligt Statistiska Centralbyrån (Historisk statistik för Sverige, statistiska översiktstabeller till och med 1950, SCB, 1960, Stockholm).
Ecklesiastikdepartementet motsvarar ungefär nuvarande utbildningsdepartementet. Det behandlade frågor som rörde främst kyrkan, utbildning, forskning, bibliotek, kultur, allmän uppfostran, och museer. Bland finansdepartementets kostnader döljer sig främst räntor på statsskulden. Investeringarna i infrastruktur låg till stor del under kommunikationsdepartementet. Och justitiedepartementet= rättsväsendet.

Diagram 10.
Svenska statens
utgifter år 2000
enligt SCB
(Statistisk
årsbok för
Sverige 2005,
SCB,
Stockholm).

Försvar

Att äga vapen och vara väl förtrogen med deras bruk var under äldsta tider varje mans självklara rättighet och plikt. Detta förhållande utgjorde förutsättningen för den krigsorganisation med allmän värnplikt som genom tiderna bildat grundvalen för det svenska försvaret.

Vid "landvärn" eller försvar av det egna landet/landskapet, inkallades en andel (som varierade med behovet) av den fria manliga befolkningen till krigstjänst. I yttersta nöd kallades "man ur huse", dvs. alla krigsdugliga män såväl fria som trälar.

Under medeltiden kom det rustningsklädda rytteriet i Europa, vilket var ett fruktansvärt kraftfullt vapen emot de gående bondehoparna och det tvingade även Sverige att få fram dylika elitsoldater. Men att hålla häst och rustning förmådde endast samhällets rikaste medlemmar.

För att öka rytteriets storlek beslutades därför att de som ställde upp som ryttare med rustning benämndes frälsemän (adel), och hela organisationen kallades frälserusttjänsten. I Sverige, i motsats till vad fallet var i Europa i övrigt, ersatte detta dock aldrig bondehären utan de kompletterade varandra. I befrielsekriget från Danmark framträdde emellertid systemets brister. Bönderna måste vid skörde- och såningstiden hem till sitt. De hade dessutom svårt att hålla stånd mot de krigsvana yrkessoldaterna.

Tiden krävde yrkestrupper, men dessa var dyra att underhålla, varför kungen (Gustav Vasa) organiserade en inhemsk stående här, den första i sitt slag i Europa. Härför begagnade han sig såväl av värvning (frivillig krigstjänst) som tvångsutskrivning. I början utskrevs i allmänhet efter principen att av 10 män skulle en utskrivas och utrustas. Men under 1600-talet förekom även utskrivning efter gårdatal, vilket innebar, att ett visst antal gårdar skulle uppställa och utrusta en soldat.

De stora fältarméer som vi på 1600-talet (under bland annat det trettioåriga kriget) höll utomlands utgjordes till största delen av utländska legotrupper med den inhemska armén som kärna. 1630, exempelvis, var de utländska värvade trupperna 36.000 man och den inhemska stående hären omkring 40.000 man.

Allmogen fann emellertid utskrivningarna tunga och orättvisa, i synnerhet som få överlevde tjänstgöringen, och de krävde lättnader. År 1682 beslutades därför att ägarna av ett antal gårdar skulle, i såväl fred som krig, anskaffa och avlöna en krigare²¹, som tillhörde något av de i landskapet förlagda regementena. Soldaten avlöningsförmåner utgick huvudsakligen in natura och han var i regel bofast på ett torp (s. k. soldattorp, som ännu finns kvar på många håll i Sverige).

Efter den svidande förlusten av Finland i kriget 1808-09 emot Ryssland insåg man att någon radikalt behövde göras, så vi återupplivade den allmänna värnplikten. Vilket även andra länder i Europa insåg och snart hade de flesta europeiska länder en armé grundad på allmän värnplikt. Därefter var organisationen ungefär densamma fram till år 2000, fastän anslagen och investeringarna i försvaret varierat med oron i omvärlden.

²¹. Två gårdar med en storlek om tillsammans minst två mantals (eller fler mindre), vilket kallades en "rote", skulle försörja en gående soldat.

På samma sätt var det med ryttarna med den stora skillnaden att man för dessa krigsmän även hade en häst som skulle underhållas, samt att de underhållsskyldiga gårdarna kallades "rusthåll".

Sjömännen underhölls av "båtsmanhåll" i de kustnära områdena och i städerna. I det senare fallet var det städernas borgare som hade att hålla sjömannen med bostad och kontant avlöning.

Statlig utbildning

Under medeltiden grundades en mängd universitet i Europa. Där undervisades i konst, teologi, medicin samt civil- och kyrkorätt. Sverige fick sitt första universitet 1477 (Uppsala universitet), fast det var då inte statligt utan det drevs av den katolska kyrkan och syftet var att utbilda de högre prästerna. När sedan Sverige blev protestantiskt stängdes universitetet för att återigen öppnas 1595. Syftet var då att förse Sverige med dugliga ämbetsmän som bland annat kunde föra Sveriges talan i kontakter med främmande länder. 1668 grundades Sveriges andra universitet, i Lund. År 1826 startades undervisning vid Teknologiska institutet i Stockholm (från 1877, Kungliga Tekniska Högskolan). Därefter har den statliga högre utbildningen utvecklats kraftigt och nu finns det 14 universitet²² och 21 statliga högskolor.

Sociala skyddssystem

Fram till industrialismens genombrott bestod de sociala skyddssystemen i Sverige främst av:

1. Familjen och/eller den arbetsgemenskap man förhoppningsvis var en del av. På bondgårdarna, exempelvis, fanns skyldighet att ta hand om sina gamla och sjuka.
2. De fria yrkesutövarna som skräddare, luntmakare, med flera, vilka inte alltid hade någon arbetsgemenskap, började redan på 1500-talet skapa skråordningar med bestämmelser om hjälp till sjuka medlemmar. Först var verksamheten liten och mest av välgörenhetskaraktär. Men vid mitten av 1700-talet kom riktiga sjukförsäkringar som Boktryckerikonstförvanternas Sjuk- och begravningshielps- och Understöds-kassa (1754), som riktade sig till alla som arbetade i boktryckarskrået (dock inte lärlingar) och deras hustrur. 1761 bildades Göteborgs Sjuk- och Begravningshielps- och Understöds-kassa (1761) vars medlemmar främst var hantverkare från små hantverkarskrå.
3. Kyrkan. I klostren kunde fattiga och sjuka få vård och hjälp. Det var också kyrkan som stod för den kulturella utvecklingen i landet och en viss undervisningsverksamhet förekom på sina håll. För dessa tjänster och den andliga skolningen tog kyrkan ut en skatt av befolkningen som kallades tionde, eftersom en tiondel av allt någon producerade skulle ges till kyrkan. 1/3 av tiondet gick till den lokala kyrkoorganisationen, medan resten gick dels högre upp i organisationen och dels delades ut till de fattiga. Därtill hade kyrkan stora jordegendomar som bidrog till finansieringen av deras verksamhet. I samband med att Sverige år 1527 övergick ifrån att vara ett katolskt till att bli ett protestantiskt land, tog staten hand om tiondet utöver den del som gick till den lokala organisationen. Klostren revs och de fattiga/sjuka fick nu klara sig bäst de kunde. Den nya läran förkunnade nämligen kravet på arbetsamhet som de kristnas moraliska plikt, och menade att allmosegivandet uppmuntrade till dagdriveri som den kristne inte borde tolerera. Men även senare har kyrkan fungerat som en socialinrättning med medel de fått in i kollekt under gudstjänsterna. Medel som t ex under 1700-talet användes till att anlägga sjukhus.
4. Staten bedrev en liten verksamhet till gagn för de fattiga. På 1500-talet inrättades, exempelvis, en välgörenhetsinrättning på Riddarholmen. Och på 1700-talet fanns ett litet anslag för fattig- och sjukvård bland de statliga utgifterna. Staten lagrade, till viss del, också upp spannmål som de erhöll genom skatteintäkter och köp, för att undsätta de behövande med brödspannmål och utsäde under missväxtår.
5. Dåtidens kommuner på landsbygden (socknarna) tog också ett visst ansvar för de fattiga genom att de härbärgerades på olika gårdar en viss period/gård enligt ett bestämt system.
6. Adel, präster och borgare bildade 1770 en fond för främjandet av sjukvård bland de fattiga. Några år senare började även bönderna lägga en lite summa för varje tjänstehjon de hade. Fondens medel gick till att avlöna ett antal läkare runt om i landet.

²². Skillnaden mellan ett universitet och en högskola är att Universiteten har generell rätt att utfärda examen i forskarutbildning emedan högskolor kan få rätt att utfärda dylika examina inom ett visst vetenskapsområde. Det finns dock lärosäten som har ordet högskola eller institut i namnet fast de är universitet som Kungliga tekniska högskolan och Karolinska institutet.

Med befolkningstillväxten under senare delen av 1800-talet ökade mängden människor som varken ägde jord eller tillhörde ett hantverksskrå. Tack vare industrialiseringen under samma tid fick dock en del av dessa människor en med dåtidens mått hygglig inkomst och de hade därmed lite pengar över för en sjukförsäkring. Så under denna tid bildades en hel massa privata sjukkassor.

1931 beslöt man att införa ett system med lokalsjukkassor som följde den kommunala indelningen. Enhetsprincipen innebar att det bara skulle finnas en registrerad kassa i varje område. Alla erkända kassor fick statsbidrag till sin verksamhet. Därtill fanns centralsjukkassor som var samlingsorgan för lokalsjukkassorna. Lokalsjukkassorna svarade för de 21 första sjukdagarna, sedan tog centralsjukkassan över ansvaret. I slutet av 1950-talet blev sjukförsäkringen obligatorisk. Och 1962 slogs alla kassor i varje län ihop till länskassor, som fick namnet försäkringskassor. 2005 slogs alla försäkringskassor ihop till en statlig myndighet: Försäkringskassan.

Övriga delar av de sociala trygghetssystemen växte, grovt sett, fram såhär:

1. Föräldraskap. Betald mammaledighet infördes 1931 med moderskapsförsäkringen. 1947 blev barnbidragen allmänna. 1974 förbättrades moderskapsförsäkringen och döptes om till föräldraförsäkringen. 1975 utökades ersättningstiden till 7 månader och samtidigt fick man rätt att vara hemma med sjukt barn under 10 dagar per år.
2. Arbetsskador. Arbetsskadeförsäkringen kom till med 1901 års lag om ersättning för skada till följd av olycksfall i arbetet. Lagen innebar skyldighet för vissa arbetsgivare, huvudsakligen inom industrin, att ge ersättning till arbetare som skadats i arbetet. År 1916 blev arbetsgivarna skyldiga att försäkra praktiskt taget alla anställda för olycksfall i arbetet. Lagstiftningen kompletterades sedan vid flera tillfällen innan vi 1955 fick en ny lag om yrkesskadeförsäkring. Genom denna lag genomfördes en långtgående samordning med den allmänna sjukförsäkringen och år 1977 slogs de ihop helt.
3. Ålderdom. 1913 togs beslut om folkpensioner i Sverige. Lagen innebar en mindre pension för den som fyllt 67 år och därutöver fanns det en behovsprövad tilläggspension. Alla skulle betala en pensionsavgift på sin inkomst och den utbetalade pensionen skulle stå i relation till den tidigare löneinkomsten. Pensionsbeloppen var låga, motsvarade cirka 13 procent av en arbetares genomsnittliga årslön. Därtill hade män och kvinnor inte samma pensionsbelopp. Systemet administrerades lokalt av kommunala pensionsnämnder. Pensionsförsäkringen innehöll också ersättning vid invaliditet. År 1948 förändrades pensionssystemet på flera sätt: pensionsbeloppen höjdes kraftigt, invalidpensionerna förbättrades, vissa familjeförmåner infördes liksom statliga och kommunala bostadstillägg. En annan viktig förändring var att rätten till ålderspension gjordes oberoende av inkomstprövning och alltså blev generell. Fattig eller rik, alla fick samma ålderspension. År 1950 blev folkpensionerna värdesäkrade genom ett indexsystem. Under 1950-talet utkämpades den så kallade ATP-striden, vilken resulterade i att en obligatorisk och allmän tjänstepensionering infördes 1960. Full pension fick man om man arbetat 30 år. Pensionens storlek var beroende av inkomsten de bästa 15 åren. ATP:n och folkpensionen skulle tillsammans ge en pension motsvarande cirka 60 procent av den genomsnittliga inkomsten. Pensionsåldern var från början 67 år men sänktes 1976 till 65 år.
4. Funktionshinder. Genom tillkomsten av pensionsförsäkringen år 1913 fick vi försörjningsstöd till funktionshinder och i mitten på 1950-talet genomfördes ett antal förbättringar. Under 1970-talet infördes vårdbidrag för barn upp till 16 år och handikappersättning för personer äldre än 16 år. Under 1980-talet kompletterades detta med bilstöd och under 1990-talet tillkom rätt till personlig assistent.
5. Ledighet. 1932 fick socialdemokraterna makten i riksdagen och kunde bilda regering. Deras politiska mål var ett samhälle där hela folket skulle känna trygghet och välbefinnande. Vilket bland annat resulterade i semesterlagen som gav varje arbetare rätt till två veckors semester. Senare har den lagstadgade semestern successivt växt till år 1978 då vi fick en femte semestervecka.
6. Arbetslöshet. Även arbetslöshetsförsäkringen började som enskilda initiativ i form av att fackföreningarna i slutet av 1800-talet gav viss ekonomisk hjälp till arbetslösa medlemmar. Först bestod hjälpen av resebidrag så de att de kunde söka arbete på annan ort ifall, exempelvis, ortens fabrik lades ned. Dagens system av frivilliga arbetslöshetsförsäkringar med statsbidrag startade 1935.

Statlig infrastruktur

I Sverige, likväl som i många andra länder, består den statliga infrastrukturen främst av bilvägar (ca 2/3 av alla offentliga gator och vägar), det mesta av järnvägsnätet, flygvägar och många flygplatser, sjövägar, vissa kraftledningar, försvarsanläggningar och anläggningar för den statliga administrationen. Men innan 1800-talet bestod den bara av försvarsanläggningar, statliga byggnader, sjömärken och ett tiotal fyrar (de flesta gamla svenska fyrarna är byggda på 1800-talet).

Till och med landsvägarna var förr privata, även om de anlades på statlig befallning och medborgarna kunde betala skatt i form av arbete på bygget av dem. Underhållet sköttes emellertid av bönderna vars mark vägarna råkade korsa. De hade även skyldighet att ställa skjuts till förfogande för statens män. Först 1895 började staten bidra med blygsamma 10 % av kostnaden för väghållningen, men alltjämt stod bönderna för 90%. 1918 höjdes det statliga bidraget till 30 % av kostnaden. Och år 1944 förstatligas slutligen vägarna på landsbygden helt och hållet och det dåvarande Vägverket skulle sköta allt från byggande till underhåll och snöröjning.

Rättsväsende

Rättsväsendet är förmodligen samhällets viktigaste funktion eftersom utan detta skulle vi inte våga gå på gatan eller se någon mening i att odla jorden, bygga en bostad eller driva en verksamhet då de vi byggt upp när som helst riskerade att raderas av någon som är starkare eller bättre rustad. Så har det varit i alla tider och därför har det "alltid" funnits någon form av regler för som vad är oacceptabelt (t ex moralregler eller lagar), någon som beslutar om lagarna (kung eller riksdag), någon (polisen) som ser till att dessa regler följs och straff (kriminalvård) för dem som vi anser bryter emot reglerna.

Som synes redan på titelsidan i lagboken har vi filat på de regler som gäller i vårt land under lång tid. Givetvis mycket längre tillbaka än 1700-talet. Men det var då som lagarna fick sin nuvarande struktur.

Och det finns än idag lagtexter som uppenbart är skrivna för en helt annan tid, som 4 § 11 kapitlet byggningsabalken: ”Då tjäle är ur jord, skola svin ringade vara. Träffas oringade svin den tid utom ägarens hängnad eller å allmän väg, tage den, som vill och gitter, dem upp, och löste ägaren dem igen av honom med fem daler vardera. Vill ägaren ej lösa, stämme då den, som upptog, till rätten, och betale ägaren dubbelt för vart svin.”

SVERIGES RIKES LAG

GILLAD OCH ANTAGEN PÅ RIKSDAGEN ÅR 1734,
STADFÄST AV KONUNGEN DEN 23 JANUARI 1736

MED TILLÄGG AV FÖRFATTNINGAR
SOM KOMMIT UT FRÅN TRYCKET
FÖRE DEN 1 JANUARI 1993

HUNDRAFJORTONDE UPPLAGAN
UTGIVEN AV
OLLE HÖGLUND

Det svenska rättsväsendet har i grova drag utvecklats enligt följande:

- Lagstiftandet. På medeltiden var det kungen som stiftade lagarna. Med tiden blev dock kungen mindre och mindre inblandad även om han ända till 1774 års regeringsform var den som formellt tog besluten. År 1809 fick Sverige en ny författning som delade makten mellan kungen och riksdagen. Därtill infördes en justitieombudsman som skulle hjälpa enskilda medborgare att vid behov föra talan emot staten. Med Högsta domstolens inrättade 1789 skapades en organisation för juridisk granskning av nya lagförslag. 1909 skapades en särskild instans: Lagrådet som övertog Högsta domstolens uppgift att granska lagförslag.
- Domstolarna. Dömandet var fram till 1665 en lokal angelägenhet som i städerna till en början sköttes av den församling av stadsbor som bestämde. Med tiden utvecklades särskilda församlingar för olika typer av rättegångar. På medeltiden var statens roll i detta att kungen utgjorde sista instansen i överklagandet av en dom. Kungen reste därför runt i riket och dömde på de olika landskapstingen. Det blev med tiden ohållbart och på 1600-talet startades statliga domstolar (hovrätter) som dömde i kungens ställe, varav den första var Svea hovrätt 1614. På 1700-talet kom den ovan nämnda Högsta domstolen. Regeringsrätten inrättades år 1909. Genom 1774 års regeringsform upphörde slutligen Högsta domstolen att döma i kungens namn. 1665 förstatligades alla lokala domstolar i landet, 1772 ombildades de till tingsrätter och 1979 tillkom länsrätterna.
- Polisen. Fram till 1665 var polisarbetet främst en lokal/kommunal angelägenhet. Staten engagerades delvis genom att militären, till mitten av 1800-talet, bidrog i arbetet att hålla ordning i städerna. Därefter bidrog staten med supportfunktioner till de lokala polisorganisationerna.
- Fängelserna. På medeltidens dömdes folk vanligen till skamstraff, böter, kroppsstraff, landsförvisning, eller till döden. Några riktiga fängelser fanns inte utan de häktade och de som dömdes till fängelse fick sitta i stadens rådhus, i stadsmuren, eller i något kloster. Därutöver låstes folk in i slottens källare och torn, eller i underjordiska hålor dit fångarna sänktes ned genom ett hål i taket.
1624 inrättades, i Stockholm, det första fängelset och under den senare delen av 1800-talet byggdes en hel rad fängelser, som det på Långholmen. 1857 beslöt riksdagen att alla som dömdes till fängelse och de som dömdes till straffarbete i högst två år skulle sitta i cell, så i de flesta av dessa nya fängelser hade varje fånge en egen cell. 1892 kom ett nytt riksdagsbeslut som innebar att alla skulle sitta de tre första åren i cell, därefter skulle de arbeta.
1832 avskaffades alla kroppsstraff utom dödsstraff. 1921 avskaffades dödsstraffet i fredstid, 1946 avskaffades cellstraffet och dödsstraffet i krigstid avskaffades år 1973.